

Totalitarne političke ideologije 20. stoljeća i sport: nogomet - igra diktatora

Vincetić, Matija

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:179848>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Matija Vincetić

Totalitarne političke ideologije 20. stoljeća i sport:
nogomet – igra diktatora

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2015.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

Matija Vincetić

Političke ideologije 20. stoljeća i sport:
nogomet – igra diktatora

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Povijest/Njemački jezik i književnost

Mentor: prof.dr.sc. Darko Dukovski

Rijeka, 2015.

Sažetak

U ovom radu prikazati ćemo odnos totalitarnih režima, fašizma, nacionalsocijalizma i komunizma prema nogometu. Na samom početku upoznati ćemo se sa navedenim režimima, kratkoj povijesti nogometa, povezanosti politike i sporta (nogometa). U glavnom dijelu rada obraditi ćemo redom talijanski fašizam, njemački nacionalsocijalizam i komunizam u Savezu Sovjetskih Socijalističkih Republika, sa osvrtom na zemlje Istočnog bloka. Kod fašizma ćemo se upoznati s talijanskim sportom, i fašističkim djelovanjem na nogomet, povezujući njegove temeljne karakteristike u usporedbi s nogometom. Isto tako ćemo upoznati njemački sport za vrijeme nacionalsocijalizma, kao i njegov utjecaj i korištenje nogometa. Usporediti ćemo djelovanja navedenih režima. U nastavu će biti riječ o SSSR-u, njegovom razvoju sporta i povezanosti s nogometom, te kratak prikaz zemalja Istočnog bloka i njihovim utjecajem na nogomet.

Ključne riječi: Njemačka, Italija, SSSR, Mussolini, Hitler, Staljin, fašizam, nacionalsocijalizam, komunizam, nogomet, politika, Istočni blok

Sadržaj:

Uvod.....	1
1. Totalitarni režimi – pojam i karakteristike.....	4
2. Povijest nogometa.....	5
3. Sport i politika.....	7
3.1. Nogomet u službi politike	8
4. Italija – razdoblje fašizma.....	9
4.1. Sport u vrijeme fašizma.....	9
4.2. Karakteristike fašizma u talijanskom nogometu	10
4.2.1. Nogomet u službi propagande	11
4.2.2. Karizma zlatnog sjaja	12
4.2.3. Talijanizacija nogometa.....	13
4.2.4. Nogometni stadioni za vrijeme fašizma	15
5. Njemačka – razdoblje nacizma	17
5.1. Sport u vrijeme nacizma.....	17
5.2. Nogomet pod utjecajem nacizma	19
5.2.1. <i>Deutscher Fussball Bund</i>	20
5.2.2. Propaganda	20
5.2.3. Diplomatske pobjede na nogometnim stadionima.....	21
5.2.4. Sportski porazi arijevaca	24
5.2.5. Anschluss – politički uspjeh, sportski neuspjeh	25
5.2.6. <i>Death Match</i>	26
6. Usporedba fašističke i nacističke nogometne politike	28
7. SSSR i komunizam	31
7.1. Sport u vrijeme SSSR-a.....	32
7.2. Nogomet u vrijeme SSSR-a	33

7.2.1.	<i>Dinamo vs. Spartak</i> – iskorištavanje tajne policije.....	34
7.2.2.	Nogomet u SSSR-u tijekom i nakon Drugog svjetskog rata	35
7.3.	Komunističke države u Europi nakon Drugog svjetskog rata (Istočni blok)	36
7.3.1.	Sport u zemljama Istočnog bloka	37
7.3.2.	Nogomet u zemljama Istočnog bloka	38
	Zaključak.....	41
	LITERATURA I IZVORI.....	45

Uvod

Razlog odabira ove teme za diplomski rad je ljubav prema sportu i zanimanje za povijesne događaje 20. stoljeća. Povijesne ideologije o kojima će biti riječ u ovom radu jesu totalitarni režimi, preciznije talijanski fašizam, njemački nacionalsocijalizam, sovjetski komunizam a sport s kojim ću spojiti nevedene režime je nogomet.

O spoju nogometa i totalitarnih režima u hrvatskoj historiografiji nisam pronašao relevantnu literaturu. Jedino na što sam naišao je objašnjenje nekih autora kako je sport bio jedan od načina propagiranja režima, no ne postoje daljnje analize. Uglavnom je literatura podijeljena na sportske teme ili povijesne teme, stoga je pisanje ovog rada bilo zahtjevno ali i zanimljivo. O osnovama fašizma i nacizma, te o povijesti nogometa koristio sam dostupnu hrvatsku literaturu, dok je za detaljniju obradu i spoj ovih dvaju pojmova bilo potrebno korištenje literature na njemačkom i engleskom jeziku. Na stranim jezicima ima nekoliko objavljenih knjiga i znanstvenih članaka na ovu temu. Najviše literature je na njemačkom, talijanskom i engleskom jeziku, ali one, osim internetskih izvora, uglavnom nisu dostupne na području Hrvatske.

Na spomen sporta i političkih režima, posebice nacizma, prva pomisao jesu uglavnom Olimpijske igre održane u Berlinu 1936. godine, a poneki nogometni znalac sjetiti će se i Svjetskog nogometnog prvenstva iz 1934. u Italiji. No što sve kriju i predstavljaju ova dva događaja malo tko zna, stoga ćemo u ovom radu objasniti kako je sport, a posebice nogomet, postao oruđem režima. Cilj rada je proučiti razloge, metode i sredstva kojima su diktatori i njihovi režimi koristili nogomet.

U uvodnom dijelu rada upoznati ćemo se sa totalirnim režimom, njegovim počecima, temeljnim karakteristikama, razlikama i sličnostima, ideologijama, i podrškama koje su imali u državama gdje su vladali. Posebice ćemo pozornost obratiti na Italiju, Njemačku i SSSR, zemlje koje čine temelj ovog rada. Nakon što se upoznamo sa totalitarnim režimima, ukratko ćemo saznati o povijesti nogometa, njegovim počecima i razvoju, kao i povijesti njemačkog, talijanskog i sovjetskog nogometa. Uz to, reći ćemo nešto o povezanosti sporta i politike, s posebnim osvrtom na nogomet kao političkim oruđem.

Glavni dio rada podijeljen je na tri dijela. U prvom dijelu pisati ćemo o Italiji u razdoblju fašizmu, u kojem ćemo upoznati neke od karakteristika, koje će nam kasnije pomoći pri povezivanju fašizma i nogometa. Osim nogometa, dotaknuti ćemo se i ostalih sportova i njegovih značaja u fašističkoj Italiji. Spomenuti ćemo četiri karakteristike fašističkog režima koje su vidljive u nogometu. Propaganda je jedna od glavnih karakteristika režima, a Mussolini ju je znao iskoristiti za promicanje ideologija fašizma unutar i van Italije, a u tome mu je uvelike pomoglo i organiziranje Svjetskog nogometnog prvenstva 1934 godine. Druga karakteristika je karizmatični fašistički vođa koji predstavlja svoj narod i brine se o njegovom trijumfu, u ovom slučaju trijumfu talijanske nogometne reprezentacije. Pod pojmom talijanizacije, još jednom karakteristikom, ovog puta ne mislimo na kulturnu asimilaciju, već na nogometnu asimilaciju. Promjena naziva nogomet (football), imana klubova, osnivanje vlastitog svjetskog pokala i proizvodnja vlastitih lopti, samo su dio 'talijanizacije' provedene u nogometu. Peta karakteristika koju ćemo spomenuti je povezano sa arhitekturom, koj je u vrijeme fašizma veliku važnost, a novi stadioni bili su prikaz njezine raskoši.

Drugi dio posvećen je Njemačkoj i nacizmu. Jednako kao i kod Italije upoznati ćemo se sa sportskom Njemačkom u vrijeme nacizma, i dolaskom nogometa na prvo mjesto po popularnosti. Ukratko ćemo spomenuti Njemački nogometni savez i njegovu reorganizaciju nogometa pod utjecajem Nacionalsocijalističke stranke. Propaganda je sastavni dio totalitarnih režima, a u vrijeme nacizma korištena je 'miroljubiva' nogometna propaganda. U odlomku 'Diplomatske pobjede na nogometnim stadionima' upoznati ćemo koliki značaj su imale prijateljske međudržavne nogometne utakmice. Na Olimpijskim igrama 1936. u Berlinu, Jesse Owens svojim rekordnim trčanjem prvi je prošao kroz ciljnu ravninu i nanio udarac arijevskoj rasi, sramotu je pokušala ublažiti nogometna reprezentacija, no sramota je bila uvećana za duplo (poraz 2-0 do Norveške). Aneksija Austrije također nije mogla proći bez uplitanja u nogomet, te je nakon nepunih mjesec dana od aneksije organizirana prijateljska utakmica Austrije i Njemačke koja je trebala slaviti *Anschluss*. No iz slavlja je proizašao simbol otpora. Nogomet se igrao i tijekom Drugog svjetskog rata, *Death Match* ili 'utakmica smrti' odigrana je u Kijevu 1942. između jedinice *Luftwaffe* i prisilnih pekarskih radnika. Ovog puta, Nijemcima je bio bitan rezultat.

U šestom poglavlju usporediti ćemo djelovanja i utjecaj fašizma i nacizma na nogomet, kroz njihove karakteristike. Objasniti ćemo razloge zbog kojih su počeli koristiti nogomet, njihov utjecaj na nacionalna nogometna prvenstva, problem profesionalizma,

usporediti korištenje nogometa u cilju stvaranja *Nuovo Italiano* i *Volksgemeinschaft*, te kako je nogomet kod jednih i drugih korišten u prikriivanju cilja teritorijalne ekspanzije.

Treći totalitarni režim kojeg ćemo obraditi je komunizam. Upoznati ćemo se sa dolaskom i uspostavljanjem vlasti komunista, te nastanku Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika. Vidjeti ćemo kako se razvijao sport u SSSR-u i poprimao sve veću važnost u njegovoj politici. Nogomet je u početku smatran kapitalističkim zapadnim sportom, da bi kasnije postao sportom u kojem se natječu klubovi osnovani od državnih organa, vojni, policijski, ratnog zrakoplovstva ili klubovi nastali iz raznih industrijskih sektora. SSSR smatran je najvećom policijskom državom, a upravo na primjeru nogometa vidjeti ćemo djelovanje njegove tajne policij iz posve neopravdanog razloga. Nogomet je u Sovjetskom savezu imao utjecaj i tijekom Drugog svjetskog rata, gdje je služio za odvrćanje pozornosti naroda od terora rata. Nakon rata nogomet konačno prelazi granice Sovjetskog saveza i služi kao propaganda komunističkog režima i prikaza njegove superiornosti nad kapitalizmom.

Komunistički režim uspostavljen je i u zemljama Istočnog bloka, pa ćemo napraviti kratak osvrt na te zemlje, u kojem ćemo prikazati način na koji je uspostavljena komunistička vlast, koju je ulogu imao sport, te za svaku državu dati primjer utjecaja komunizma.

1. Totalitarni režimi – pojam i karakteristike

Sovjetski Savez, Italja i Njemačka bile su prve europske države u kojima su na vlasti bili diktatorski režimi novog tipa, totalitarni režimi. Zajednička karakteristika ovih režima je da su nastali nakon unutrašnjih sukoba. Pojam „totalitarni“ označava državu u kojoj vladajuća stranka represivnim mjerama onemogućava opoziciju, ograničava političke i građanske slobode i podvrgava društvo svojoj kontroli.¹ Svaki od totalitarnih režima temeljio se na svom ideološkom principu, sovjetski je totalitarizam bio diktatura proletarijata, nacistički totalitarizam na snazi arijevske rase, a fašistički na snazi nacionalne države u duhu antičkog Rima.

Karakteristike totaliranih režima jesu jednostranački politički sustav na čelu države, i njegov ulazak u sve državne organe koristeći razne diktatorske metode, od ukidanja parlamenata, zabranjivanja djelovanja i ukidanja drugih političkih stranaka, ukidanju političkih sloboda i vršenjem napada na liberalizam i demokraciju. Fašisti su demokraciju smatrali izvorom korupcije i neučinkovitosti, dok je komunizam smatrao da je u kapitalističkim zemljama demokracija samo za bogate slojeve društva.² Totalitarni režimi djeluju pod vodstvom karizmatičnog vođe i skupine njegovih pouzdanika, čija je zadaća stvoriti kult ličnosti pri čemu im pomaže mreža organizacija čiji je cilj mobilizacija narodnih masa. U te je svrhe korištena propaganda, a totalitarni režimi prvi su koristili masovna sredstva informiranja, ali su novine i radioprijenos bili su cenzurirani. Osim medije u propagandne svrhe korištene su i kulturne institucije, a kako ćemo u daljnjem radu vidjeti i sportske institucije. Još jedna karakteristika režima bila je rješavanje protivnika sustavnom represijom i terorističkim napadima. U Njemačkoj je tu ulogu imala paravojna organizacija *Schutzstaffel* ili skraćeno SS, i Italiji *skvadrismi* ili *crnokošuljaši*, a u Sovjetskom savezu tajna policija NKVD.

Napomenuli smo da je karakteristično za režime da ulaze u sve društvene organizacije, a isto je bilo sa nogometom, gdje je cilj bio isti, iskorištavanja u propagandne svrhe, no rezultat tog iskorištavanja se razlikuje, što ćemo vidjeti u nastavku.

¹ Craveto, Enrico, *Povijest 16. Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914.-1936.)*, Europapress holding, Zagreb, 2008., str. 216.

² Dukovski, Darko, *Usud Europe – Pandorina kutija europska*, C.A.S.H.d.o.o., Pula, 1999., str. 78.

2. Povijest nogometa

Moderni nogomet originalno potječe iz 19. stoljeća u Britaniji, no već ranije spominju se neke vrste nogometa kao što je Tsu' Chu u Kini iz vremena prije nove ere, Kemari u Japanu, grški Episkyros ili rismki Harpastum,³ no te vrste nisu nam toliko bitne, iz razloga što se uvelike razlikuju od modernog nogometa koji je osmišljen u Ujedinjenom Kraljestvu. Prva nogometna organizacija nastala je u Engleskoj – *Football Association*, godine 1863., a osnovali su je predstvnici iz 11 nogometnih klubiva iz Londona. Organizacije je brzo rasla, te je već nekoliko godina od osnutka imala preko 50 članica. Godine 1872. započelo je i prvo natjecanje, engleski FA Cup. Širenja i osnivanje nogometnih organizacija započelo je na britanskom otoku, a ubrzo se proširilo Europom i ostatkom svijeta.

FIFA, Svjetska nogometna organizacija, osnovana je 1904. u Parizu, a na početku imala sedam članica: Francusku, Belgiju, Nizozemsku, Dansku, Španjolsku, Švedsku i Švicarsku. Broj članica neprestano je rastao, 1921. imala je 21 članicu, 1925. godine 36, a već u kasnim 30ima 51 članicu. Danas FIFA ima 208 članica raspoređenih u cijelom svijetu.⁴

Njemački nogometni savez, *Deutscher Fussball Bund*, osnovan je 20. siječnja 1900. godine. U razmaku od osam godina od njegova osnutka razvila se njemačka nogometna liga (1903.) i njemačka nogometna reprezentaciju (1908.). 1920ih nogomet postaje nacionalni sport, povećava se gradnja stadiona, a nedjelja postaje 'nogometni dan'. U vrijeme nacionalsocijalizma, DFB postaje dijelom organizacije *Reichsbund für Leibesübungen*, organizacije za tjelesni odgoj, a ni tada ne pada njegova popularnost, a na utakmicama protiv Engleske ili Italije bilo je 100 tisuća gledatelja.⁵

Talijanski nogometni savez, *Federazione Italiana Giuoco Calcio*, osnovan je 1898. godine, kada je započeo i sa svojim prvim prvenstvom koje je održano u jednom danu u gradu Torinu. Prva međunarodna utakmica Italije odigrane je davne 1910. godine u Milanu. Nakon Prvog svjetskog rata, dolazi do sporog oporavka Italije, no to nije bio slučaj u nogometu gdje broj klubova i igrača naglo porastao. U međuratnom razdoblju Italija osvaja dva

³ Goldblatt, David, *The ball is round – a global history of football*, Riverhead books, New York, 2006., str. 3.

⁴ Više na url: <http://www.fifa.com/about-fifa/who-we-are/the-game/global-growth.html> (pristupio 26. kolovoza 2015.)

⁵ Više na url: <http://www.dfb.de/historie/> (pristupio 26. kolovoza 2015.)

svjetska naslova i jedno olimpijsko zlato.⁶ za ova postignuća zaslužan je i fašizam, no o tome nešto kasnije.

Kao početak ruskog nogometa uzima se godina 1897. kada je odigrana prva nogometna utakmica između „Sporta“ (*Circle of Lovers of Sport*) iz St. Petersburga i Nogometnog društva sa otoka Vasilyevsky. Godine 1912. nastala je „Sveruska nogometna organizacija“ a iste je godine pristupila FIFA-i. Razvoj ruskog nogometa prekinut je zbog početka Prvog svjetskog rata, a 1920ih i dolaskom na vlast komunista, nastaju novi klubovi i osniva se prva nogometna liga. Tijekom svojih početnik godina zbog svoje politike Rusija, već tada Sovjetski savez odigrao je mali broj međunarodnih utakmica. Nogometni klubovi nisu prelazili granicu države sve do 1934. godine i gostovanja u Čehoslovačkoj. Prvi veći rezultat Sovjetskog reprezentacije bio je osvajanje prvog mjesta na Olimpijskim igrama 1956. godine u Melbournu, a četiri godine kasnije SSSR postaje europskim pravakom.⁷

⁶ Više na url: <http://www.figc.it/en/12/2051/Storia.shtml> (pristupio 26. kolovoza 2015.)

⁷ <http://en.rfs.ru/rfs/information/general/history/> (pristupio 18.9.2015.)

3. Sport i politika

Sport i politika dva su nerazdvojna pojma. Sport još uvijek ima svrhu rekreiranja i zabavljanja masa, no uplitanjem politike u sport, on je postao oruđe koje se koristi kako bi se propagirale ideologije, popularizirale stranke i predstavnici stranaka. Utjecajem politike, sport potiče lokalne, nacionalne i međunarodne antagonizme. U svakoj zemlji postoje sukobi između glavnog grada i provincija, pri čemu je hrvatski primjer Zagreb-Dalmacija, dok na nacionalnoj razini sportski susreti povećavaju tenzije zbog povijesnih ali i aktualnih političkih događaja. Kao primjer možemo uzeti Francusku i Njemačku koji iza sebe imaju nekoliko međusobnih ratova i nerješениh političkih pitanja. Jedan od zanimljivijih primjera je i prodaja karata i interes za prijenos nogometne utakmice između Sjedinjenih Američkih Država i Irana na Svjetskom prvenstvu 1998., gdje su prodaja i interes neproporcionalni nogometnom umijeću tih dviju momčadi,⁸ naravno sve zbog tadašnjih političkih nesuglasica.

Osim što je sport postao političko oruđe, počele su ga iskorištavati i grupe ljudi istih svjetonazora, pa se često na sportskim stadionima mogu naći ekstremistički pokreti sa svojim ideologijama, što u sport dovodi rasizam i ksenofobiju, a sportska borilišta postaju mjesta etničkih, kulturoloških i religijskih sukoba.⁹

U međuratnom razdoblju, u godinama nakon Prvog Svjetskog rata, međunarodni sportski susreti predstavljali su simbolično sučeljavanje nacija. Iz tog je razloga sport počeo dobivati na važnosti, te je time privlačio međunarodnu publiku. Sve veći broj publike u sport privlači politiku, te on postaje državnim poslom i njezinim uporištem u pokušaju utjecanja na narod. Utjecaj na narod doprinosi usponu totalitarnih režima i njihovih ideologija.¹⁰ Najveći utjecaj između dva Svjetska rata imali su totalitarni režimi; fašizam u Italiji i Španjolskoj, nacionalsocijalizam u Njemačkoj i komunizam u SSSR-u. U ovom radu baviti ćemo se utjecajem talijanskog fašizma i njemačkog nacionalsocijalizma u najmasovnijem i najpopularnijem sportu, nogometu.

⁸ Bodin, Dominique, Robene, Luc, Heas, Stephane, *Sport i nasilje u Europi*, Knjiga trgovina d.o.o., Zagreb, 2007., str. 16.

⁹ Isto, str. 16.

¹⁰ Isto, str. 75.

3.1. Nogomet u službi politike

Poznato je da se nogomet smatra najvažnijom sporednom stvari na svijetu, no za svrhu ovog rada mogli bismo tu rečenicu preoblikovati i reći da je nogomet najvažnija sporedna politička stvar na svijetu. Podaci o broju ljudi koji su uključeni u nogomet, bilo da su igrači ili službeno osoblje prolazi brojku od 270 milijuna,¹¹ a kada tome pridodamo rekreativce, gledatelje, navijače, broj se po slobodnoj procjeni povećava barem trostruko. Kod tolikog broja ljudi, direktno ili neposredno uključenih, nogomet postaje sredstvo ali i uzrok rivalstava, što tradicijskih lokalnih, što međuklupskih, regionalnih, religijskih, nacionalnih, a na kraju i političkih¹². Zbog takvih rivalstava nogomet više nije samo igra i zabava.

Utjecaj politike u nogometu može se vidjeti i uočiti kroz nogometne klubove i kroz međunarodni nogomet. Nogometni klubovi mogu se razlikovati po svojim političkim simpatijama i antipatijama, te postaju važni za državnu politiku koja se s njima počinje sustavnije baviti kako bi preko njih došla do dodatnih političkih poena. Međunarodni nogomet služi predstavljanju nacija, dok ga politika koristi za predstavljanje svojih ideologija.

Početak korištenja nogometa u svrhu predstavljanja svojih ideologija započinje krajem 1920.-ih godina, kada počinje razvoj totalitarnog režima fašizma u Italiji, a nastavlja se vidjeti čemo, sve do danas. U tim početnim godinama nogomet su osim Italije, iskoristile i Njemačka, Španjolska i SSSR-a, sve u svrhu predstavljanja svojih režima ostatku svijetu, ali i u svrhu pridobivanja naroda na svoju stranu. Nogomet je bio u iste svrhe korišten i u poslijeratnim godinama, a kao primjer možemo uzeti Svjetsko prvenstvo 1978. u Argentini, gdje su državni diktatori pokušali ostatku svijeta prikazati ugodan život pod njihovom diktaturom.¹³ U korist režima išao je i razvoj nogometa kao međunarodnog sporta. Prvo Svjetsko prvenstvo u nogometu je održano upravo 1930. godine u Urugvaju.

¹¹ Više na url: http://www.fifa.com/mm/document/fifafacts/bcoffsurv/emaga_9384_10704.pdf (pristupio 27. kolovoza 2015.)

¹² Vrcan, Srđan, *Nogomet. Politika. Nasilje.*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2003., str. 47.

¹³ Više na url: <http://sites.duke.edu/wcwp/research-projects/football-and-politics-in-europe-1930s-1950s/> (pristupio 27. kolovoza 2015.)

4. Italija – razdoblje fašizma

Italija je iz Prvog Svjetskog rata izašla kao jedna od zemalja pobjednica. No, odmah u prvim godinama nakon rata u njoj su se događali socijalni nemiri zbog lošeg životnog standarda, ekonomskih teškoća i političkih i društvenih sukobima. Ovakvo loše stanje u državi iskoristio je fašizam izboreći političku pobjedu.

Osnova fašizma u njegovom početku bio je ogorčeni nacionalizam, mržnja prema socijalističkim idejama, težnja za autoritarnom vladom i veličanje i primjenjivanje nasilja u političkoj borbi.¹⁴ Njegov cilj nije bio odvajanje vladajućih od masa, već ulazak u društvene i privatne oblasti¹⁵ nastojeći biti emocionalno privlačan na temelju rituala, režiranim i organiziranim scenskim ceremonijama i strasnim govorništva.¹⁶ Strasna govorništva bila su djela fašističkog vođe, u talijanskom slučaju Benita Mussolinija. Svojim je govorima i djelima u građanima htio probuditi pripadnost jednom narodu, jednoj rasi koja je svjesna svog identiteta, povijesne sudbine i moći.¹⁷ Njegova je legitimnost počivala na karizmi i izravnoj komunikaciji s narodom, „razzom“.¹⁸ Ove karakteristike fašizma bitno je navesti jer su one korištene i u nogometu.

4.1. Sport u vrijeme fašizma

Svjetska kriza koja je prevladavala od 1929. zahvatila je i Italiju, što se vidjelo u broju nezaposlenih koji je 1934. godine prošao brojku od milijun.¹⁹ Usprkos krizi, Italija je 30ih godina nizala uspješne rezultate na području sporta i tehnologije, što je naravno pogodovalo ugledu Mussolinija i fašizma među građanima Italije ali i svjetske javnosti. Godine 1933. talijanski linijski brod Rex postavio je novi rekord u prelaženju Atlantika. Iste godine osvojila je i Schneiderov kup u postizanju zračne brzine, a Primo Carnera iz Udina postao je prvi i jedini Talijan koji je osvojio naslov svjetskog boksačkog prvaka u teškoj kategoriji.²⁰ Sportski uspjeh kojeg ćemo se doticati u ovom radu jesu dva zlata talijanske nogometne reprezentacije

¹⁴ Craveto, Enrico, *Povijest 16, Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914.-1936.)*, Europapress holding, Zagreb, 2008., str. 361.

¹⁵ Kuljić, Tudor, *Fašizam*, Nolit, Beograd, 1987., str. 275.

¹⁶ Paxton, Robert O., *Anatomija Fašizma*, TIMpress, Zagreb, 2012., str. 21.

¹⁷ Isto, str. 22.

¹⁸ Isto, str. 130.

¹⁹ Kuljić, Tudor, *Fašizam*, Nolit, Beograd, 1987., str. 73.

²⁰ Farel, Nicholas, *Mussolini – novi život*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008., str. 259.

sa Svjetskog prvenstva kojem je Italija bila domaćin 1934. godine, i sa Svjetskog prvenstva 1938. godine koje je održano u Francuskoj. Osim dva svjetska zlata osvojila je i prvo mjesto na Olimpijskim igrama održanima u Berlinu 1936. godine.

Golemi sportski kompleks „Foro Mussolini“ u Rimu sagrađen u fašističkom klasičnom stilu najbolji je dokaz koliko je fašizam štovao sport. Sport više nije bio samo za nekolicinu ljudi, nego za sve građane Italije. Tako je fašistički društveni klub *Opera Nazionale Dopolovaro*, organizirala sport odraslih, a na svojem vrhuncu vodila je i 11.159 sportskih klubova.²¹ *Dopolovaro* je i najuspješnija paralelna organizacija talijanskog fašizma koja se nije odnosila na državne poslove, već je bila usmjerena samo na područje slobodnog vremena i rekreaciju. Prije osnivanja *Dopolovara* tu su ulogu imali privatni klubovi ili katoličke župe.²² Ono što je fašizam uz *Dopolovaro* htio stvoriti je fašistički „novi čovjek“, na kojem bi se temeljila izgradnja nacije. U te svrhe država je iskoristila zaposlene u obrazovanju i obrazovnu strukturu s naglaskom na sport, tjelovježbu i vojnu obuku.²³

4.2. Karakteristike fašizma u talijanskom nogometu

U ovom dijelu rada ćemo spomenuti karakteristike fašizma koje su vidljive u talijanskom nogometu. Jedna od glavnih karakteristika je zasigurno propoganda i velik utjecaj na medije, koji je fašizmu bio potreban za predstavljanje svoje ideologiju među Talijanima, ali i ostatku svijeta. U obzir moramo uzeti i političkog vođu stranke, *Duce* Benito Mussolini, koji je svojim karizmatičnim stavom i svojim govorima i ponašanjem dobivao potrebno povjerenje građana. U vrijeme fašizma dolazilo do talijanizacije stranih termina u nogometu, počevši od samog naziva za nogomet, do promjena imena klubova, i nastanka novih nogometnih termina. Stil fašističke arhitekture vidljiv je na novo izgrađenim stadionima, kao i na doradenim starim stadionima.

²¹ Farel, Nicholas, *Mussolini – novi život*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008., str. 260

²² Paxton, Robert O., *Anatomija Fašizma*, TIMpress, Zagreb, 2012., str. 128.

²³ *Isto*, str. 146.

4.2.1. Nogomet u službi propagande

Benito Mussolini je prije rata bio utjecajni socijalist i direktor partijskog lista *Avanti*,²⁴ iz čega proizlazi njegova prednost i znanje o mogućnostima utjecaja medija na narod. Kako bi umirio političare stranih država, Mussolini je znao reći da je fašizam samo talijanska domaća stvar, i da njegov cilj nije propagirati ga u inozemstvo. Stvarnosti je bila drugačija. Postojao je poseban ured za novinarstvo kojemu je zadaća bila iskoristiti sve što bi moglo biti korisno za promicanje talijanskog fašizma u inozemstvu,²⁵ dok je za građane Italije propaganda bila sredstvo iluzije kako Europa gleda na Rim sa zavišću i strahovanjem.²⁶ Takvo iskorištavanje propagande ideologije i režima kroz nogomet može se prepoznati tijekom organizacije Svjetskog nogometnog prvenstva 1934. godine.

Već smo napomenuli da je nogomet 1930ih postao međunarodni sport na kojem su se prezentirale nacije na svjetskoj pozornici. Upravo je zbog toga prvenstvo 1934. godine za Mussolinija i fašizam imalo višestruki značaj. Kroz propagandno djelovanje pridobivala se potpora narodnih masa prisutnih na stadionima, kao i onih koji su prijenos Prvenstva slušali preko radioprijemnika, kojih je tijekom prvenstva bilo oko pola milijuna.²⁷ Naravno, radiofonijski prijenos bio je pod posebnom kontrolom državne ustanove osnovane od strane fašističke vlade 1927. godine,²⁸ što je omogućilo jako nacionalno interpretirane prijenose sa zadaćom kreiranja javnog mišljenja i dobivanja podrške naroda. Broj od pola milijuna radioprijemnika naspram 40 milijuna stanovnika izgleda malo, no razlog tome je bila i slaba financijska situacija zbog koje si građani nisu mogli priuštiti radioprijemnike, pa se fašizam isto tako koristio s jefinijim i jednostavnijim načinima širenje svojih poruka, a to su bili plakati, leci i slogani po zidovima zgrada, ali i stadiona.²⁹ Dobivanju podrške naroda zasigurno je doprinjelo i osvajanje Svjetskog prvenstva. Drugi vrlo bitan značaj i cilj Prvenstva je bilo pokazati političku prednost, postignuća i mogućnosti fašizma, ne samo građanima Italije već i ostatku svijeta. Kako bi u tome uspio Mussolini je stavio svu svoju političku moć u sve djelove organizacije, jer ovo je bila prilika za promociju nacije i dobivanje međunarodnog prestiža. Možemo zaključiti da se upravo to i dogodilo, te se preko

²⁴ Kuljić, Tudor, *Fašizam*, Nolit, Beograd, 1987., str. 65.

²⁵ Mack Smith, Denis, *Mussolinijevo Rimsko Carstvo*, Globus, Zagreb, 1980., str. 28.

²⁶ *Isto*, str. 29.

²⁷ Farel, Nicholas, *Mussolini – novi život*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008., str. 264.

²⁸ Proccaci, Giuliano, *Povijest Talijana*, Barbat, Zagreb, 1996., str. 299.

²⁹ Farel, Nicholas, *Mussolini – novi život*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008., str. 264.

nogometa fašistička Italija politički i međunarodno afirmirala kao društveno i kulturno normalna i uspješna država.³⁰

4.2.2. Karizma zlatnog sjaja

Kako navodi Robert Paxtonu svom dijelu *Anatomija Fašizma*, legitimnost fašističkog vođe počivala je na njegovoj karizmi, i on je predstavljao utjelovljenje volje naroda i nositelja narodne sudbine. Isto tako napominje da je karizmatično vodstvo osjetljivo i jako lomljivo, te fašistički vođa koji ne može ostvariti obećani trijumf riskira gubitak svoje privlačnosti, a time gubi i podršku naroda.³¹ Kako se to nebi dogodilo tijekom Svjetskog prvenstva Mussolini se pobrinuo za njegovu organizaciju. Već je napomenuto da je u sve djelove organizacije bila umiješana Fašistička partija, a svoj osobni doprinos dao je i Mussolini koji je imao mogućnost birati koji će sudac suditi koju utakmicu. Prema izvorima, sa sućem kojeg je izabrao za polufinalnu utakmicu Italije protiv austrijskog „Wundertima“, Ivanom Eklindom iz Švedske, imao je zajedničku večeru dan prije utakmice, kako bi dogovorili 'taktiku'.³² Ovo je potvrdio tadašnji član austrijske reprezentacije Josef Bican u razgovoru sa novinarom BBC-a 1998. godine, te navodi kako je sudac čak proigrao u korist Talijana, dodavajući im loptu.³³ Uza sve ove kontroverzne situacije, isti je sudac sudio i finalnu utakmicu između Italije i Čehoslovačke.

Mussolini je Talijane smartao jednim od najčvršćih naroda u Europi, koji će stvoriti veliko imperijalno carstvo na Sredozemlju i učiniti Rim središtem zapadne civilizacije. Stoga ne čudi njegova ljutnja kada bi iz drugih europskih zemalja slušao o slavi talijanske umjetnosti i blagoj klimi na talijanskom poluotoku, jer je u tome vidio slabe Talijane koji nisu skloni borbi. To je odlučio promijeniti i pretvoriti građane Italije u siloviti narod.³⁴ To je vidljivo i u govoru Mussolinija talijanskim igračima večer prije finalne utakmice: „ako će Česi igrati pošteno, mi ćemo igrati pošteno. To je najvažnije, no ako će oni igrati prljavo,

³⁰ Foot, John, *Calcio – a history of italian football*, Harper Perennial, London, New York, Toronto, Sydney, 2006., str. 37.

³¹ Paxton, Robert O., *Anatomija Fašizma*, TIMpress, Zagreb, 2012., str. 130.

³² Više na url: <http://www.overtimeonline.co.uk/?p=1330> (pristupio 3. rujna 2015.)

³³ Videozapis: *Fascism and Football*, BBC TV 1998., url: <https://www.youtube.com/watch?v=oS0yeCONIaM> (pristupio 25. kolovoza 2015.)

³⁴ Mack Smith, Denis, *Mussolinijevo Rimsko Carstvo*, Globus, Zagreb, 1980., str. 33.

onda ćemo mi Talijani igrati još prljavije“,³⁵ a tijekom Prvenstva u Francuskoj poruka je bila „Pobijediti ili umrijeti“³⁶, što je krilatica koja je bila namijenjena rimskim gladijatorima.

4.2.3. Talijanizacija nogometa

Jedna od karakteristika fašizma je „romanita“ ili rimljanstvo. To je mit koji je stvorio fašizam u kojem sebe predstavlja masama kao uskrslu rimsku slavu.³⁷ Iako nisu uspjeli steći političku i imperijalnu slavu, barem su u četiri godine stekli slavu osvojivši dva svjetska i jedno olimpijsko zlato, propagiravši te uspjehe kao uspjehe fašističke države.

Fašistička je stranka na svakoj razini javne vlasti uvela svoju stranačku službu, pa je tako pored gradonačelnika bio postavljen lokalni stranački vođa, pored prefekta regionalni stranački sekretar, pored redovne vojske, Fašistička milicija.³⁸ Jednako tako su vodeći fašisti preuzeli vodstvo talijanske nogometne federacije, što im je omogućilo organizaciju natjecanja. Dolaskom fašista i primjenom diktature nogometni su klubovi morali talijanizirati svoje nazive, pa je Genoa postala Genova, a Internazionale Ambrosiana.³⁹

Iako se u državama gdje se nogomet počeo igrati u kasnom 19. i ranom 20. stoljeću, sam naziv nogomet, ili engleski football već ukorijenio (nijemci fussball, francuzi football), u Italiji to nije bio slučaj. Godine 1909. dolazi do promjene imena; Calcio – naziv je koji je naravno bio politički inspiriran, a uveli su ga nacionalisti koji nisu htjeli koristiti strani, engleski jezik. Naziv Calcio ima i svoju povijesnu poveznicu sa igrom Calcio Fiorentino, koja su, iako se razlikovala u pravilima, broju igrača, terenu, u Italiji smatrali prijestolnicom nogometa. Valja spomenuti da se prije 1909. godine organizacija koje je vodila nogomet u Italiji nazivala Federazione Italiana Football.⁴⁰

Kada je počela sa organizacijom svjetskih nogometnih prvenstava 1930. godine, FIFA, Svjetska nogometna organizacija osmislila pokal za navedeno natjecanje. Originalno nazvan

³⁵ Više na url: <http://sites.duke.edu/wcwp/research-projects/football-and-politics-in-europe-1930s-1950s/mussolinis-football/the-1934-world-cup/> (pristupio 3. rujna 2015.)

³⁶ Foot, John, *Calcio – a history of italian football*, Harper Perennial, London, New York, Toronto, Sydney, 2006., str. 228.

³⁷ Silone, Ignazio, *Fašizam*, Duriex, Zagreb, 2006., str. 293.

³⁸ Paxton, Robert O., *Anatomija Fašizma*, TIMpress, Zagreb, 2012., str. 128.

³⁹ Foot, John, *Calcio – a history of italian football*, Harper Perennial, London, New York, Toronto, Sydney, 2006., str. 20.

⁴⁰ *Isto.*, str. 14.

„Victory“.⁴¹ Kako u fašističkoj ideologiji postoji potreba za pokazivanjem moći i snage nad drugima, Mussolini je dao napraviti veći i raskošniji pokal od FIFA-inog, pokal „Coppa del Duce“. Naravno, kako je već ranije spomenuto, Mussolini je napravio sve u svojoj moći kako bi pokal ostao u Italiji. Ne čudi izjava tadašnjeg FIFA-inog predsjednika Julesa Rimeta, kako ovo prvenstvo nije organizirano od strane FIFA-e, već od strane njega, aludirajući na Mussolinija.⁴²

Osim proizvedenog novog pokala, jak talijanski nacionalizam, zahtijevao je da lopte kojima će se igrati na Prvenstvu budu proizvedene u Italiji, dok je do tada većina lopti bila proizvedena u Engleskoj i slana u različite dijelove svijeta. Službenu loptu prvenstva osmislio je E.C.A.S. - Ente Centrale Approvvigionamenti Sportivi, također jedna od mnogih fašističkih organizacija i dio organizacijskom odbora. Naziv službene lopte bio je Federale 102.⁴³

Već smo nekoliko puta spomenuli da je fašistička partija na čelu s Mussolinijem učinila sve kako bi Italija osvojila Prvenstvo. Iz istog je razloga iskorišten zakon „oriundi“, koji je dopuštao igračima koji su rođeni van granica države da mogu igrati za *Azzurre*.⁴⁴ Tako je Italija prisvojila igrače koji su na prvom Svjetskom prvenstvu u Urugvaju igrali za reprezentaciju Argentine i s njom stigli do finala. Bili su to igrači Raimundo Orsi, koji je postigao pogodak u finalu, Luisito Monti i Michele Andreolo. Zanimljivo je da neki od igrača dovedenih da igraju za reprezentaciju prije svoj dolaska u Italiju nisu znali ni govoriti talijanski jezik, što sigurno nije u duhu fašizma koji se koristio metodom talijanizacije nogometnih pojmova, a i nogometa općenito, no kako već to biva, ne biraju se sredstva da se postigne zacrtani cilj koji je bio osvajanje Prvenstva.⁴⁵ Dakle, u Italiju se dovode igrači koji ne znaju talijanski jezik i nikad nisu kročili u Italiju, ali u sebi imaju „talijanske krvi“, dok se istovremeno provodi diskriminantno zakonodavstvo na svim državnim razinama, pa tako i sportu, gdje se potjeruju igrači i treneri židovskog podrijetla, ali i igrači i treneri iz stranih država, a sve zbog viših ciljeva, osvajanja Prvenstva, a ovog puta i približavanja talijanske vanjske politike silama Osovine.⁴⁶

⁴¹ Više na url: <http://www.topendsports.com/events/worldcupsoccer/world-cup.htm> (pristupio 4. rujna 2015.)

⁴² Videozapis: *Fascism and Football*, BBC TV 1998., url: <https://www.youtube.com/watch?v=oS0yeCONIaM> (pristupio 25. kolovoza 2015.)

⁴³ Više na url: <http://worldcupballs.info/world-cup-balls/1934-italy/1934-world-cup-ball-federale-102.html> (pristupio 26. kolovoza 2015.)

⁴⁴ Naziv koji se koristi za talijanske nacionalne sportske ekipa.

⁴⁵ Foot, John, *Calcio – a history of italian football*, Harper Perennial, London, New York, Toronto, Sydney, 2006., str. 249.

⁴⁶ Paxton, Robert O., *Anatomija Fašizma*, TIMpress, Zagreb, 2012., str. 170.

4.2.4. Nogometni stadioni za vrijeme fašizma

Italija je pod utjecajem fašizma postala nogometna nacija. Nacionalna liga, popularna Seria A dostigla je popularnost koju nije imao ni jedan sport, a ta popularnost učinila je nogomet nacionalnim sportom broj jedan. No nije samo popularnost učinila nogomet nacionalnom sportom, već se jednim velikim dijelom to može zahvaliti i gradnji novih stadiona u većini talijanskih gradova. Mussolini je dao izgraditi nekoliko stadiona: Mussolini stadion u Torinu, „Berta“ u Firenzi, „Edda Ciano Mussolini“ u Livornu, „XXVIII Ottobre“ u L'Aquila, „Citta dello Sport“ u Rimu, a sve u stilu fašističke umjetnosti 30ih godina,⁴⁷ što predstavlja još jednu karakteristiku fašizma u nogometu.

Svjetsko nogometno prvenstvo 1934. godine držalo se od 27. svibnja do 10. lipnja, u osam gradova domaćina: Bologna, Firenca, Genova, Milan, Napulj, Rim, Trst i Torino. Svaki grad imao je za tadašnje prilike masovne stadione, od kojih su neki izgrađeni za potrebe prvenstva, a neki prije prvenstva za potrebe bavljenja sportom koji je bio bitan dio ideologije fašizma. Svaki stadion ima svoju poveznicu sa fašističkim režimom, kod nekih su to samo imena kao što je već navedeni Stadio Benito Mussolini u Torinu, koji postoji i danas pod nazivom Stadio Olimpico di Torino, dalje Stadio Edda Ciano Mussolini, nazvan prema kćeri Benita Mussolinija, koji također postoji danas pod nazivom Ardenza⁴⁸, nadalje Stadio Giovanni Berta u Firenzi koji je dobio ime po mladom „fašističkom mučeniku“ koji je ubijen od komunista⁴⁹, a stadion također postoji i danas pod nazivom Artemio Franchi. Iako se nije koristio tijekom Prvenstva, Stadio XXVIII Ottobre u L'Aquili, bitno je spomenuti njegov naziv jer predstavlja datum Marša na Rim,⁵⁰ Stadio del Partito Nazionale Fascista bio je nacionalni stadion, na njemu je odigrana finalna utakmica. Stadio Luigi Ferraris dobio je svoj naziv 1933. godine po bivšem kapetanu nogometnog kluba Genoa koji je poginuo tijekom Prvoj svjetskog rata.⁵¹ Stadio Giorgio Ascerelli u Napulju svoj naziv je zadržao sve do dana kada ga fašistički režim dao povećati u svrhe Prvenstva, a od tada mijenja naziv u Stadio Partenopeo, a razlog tome je što je Ascerelli prezime židovskog podrijetla.⁵² Od ostalih stadiona koji su bili korišteni tijekom Prvenstva tu je Stadio San Siro u Milanu, koji je u

⁴⁷Foot, John, *Calcio – a history of italian football*, Harper Perennial, London, New York, Toronto, Sydney, 2006., str.

⁴⁸ Više na url: <http://livornodailyphoto.blogspot.hr/2009/06/ardenza-stadium.html> (pristupio 6. rujna 2015.)

⁴⁹ Više na url: <https://curiositasufirenze.wordpress.com/2013/05/25/giovanni-berta-martire-fascista/> (pristupio 6. rujna 2015.)

⁵⁰ Više na url: http://www.wikiwand.com/it/Stadio_Tommaso_Fattori (pristupio 6. rujna 2015.)

⁵¹ Više na url: <http://www.stadiumguide.com/luigiferraris/> (pristupio 6. rujna 2015.)

⁵² Više na url: <http://www.riccardocassero.it/napolistory.htm> (pristupio 6. rujna 2015.)

vrijeme fašizma sa prvotnih 35.000 mjesta povećan na 55.000 mjesta,⁵³ Stadio Littorio u Trstu i Stadio Littoriale u Bologni. Godine 1926. održana je ceremonija otvaranja stadiona u Bologni, na kojem je prisustvovao i sam Mussolini. Na stadion je stigao na bijelom konju popraćen velikim pljeskom. Kako bi taj potez zauvijek ostao u sjećanju, na stadionu je postavljen kip Mussolinija na konju, no 1943. nakon dolaska sila Antante Mussolini je skinut sa konja. Nakon održanog govora Mussolini je odvezen sa stadiona premo željezničkom kolodvoru, te je na toj relaciji na njega izvršen neuspješan atentat.⁵⁴

⁵³ Više na url: http://www.sansiro.net/?page_id=1693&lang=en (pristupio 6. rujna 2015.)

⁵⁴ Foot, John, Calcio – a history of italian football, Harper Perennial, London, New York, Toronto, Sydney, 2006., str. 34.

5. Njemačka – razdoblje nacizma

U Italiji je zbog loše ekonomske situacije i nezadovoljstva naroda nakon Prvog svjetskog rata, vlast 1922. godine preuzeo totalitarni režim fašizam. U Njemačkoj to nije bio slučaj. U godinama nakon Prvog velikog rata, koje su bile jednako loše kao i u Italiji, na vlasti su bile katolička stranka i liberalni centar, koji su uspjeli izolirati komunističku lijevicu i nacističku desnicu. Zajedno su nadvladale teške poslijeratne godine, sve do početka velike svjetske krize 1929. godine. U to vrijeme dolazi do preokreta. Kriza je milijune ljudi dovela do nesigurnosti i nezadovoljstva uzrokovanih nezaposlenošću i teškom privrednom situacijom, što je dovelo do gubitka podrške naroda kod Socijaldemokrata i stranke političkog centra. Narod se počinje okretati komunistima i nacionalsocijalistima, nacistima. Borba između ovih dviju strana trajale je sve do 1932. i dolaska Hitlera na vlast.

Dolaskom nacista na vlast dolazi do reorganizacije države u nacionalsojalističkom duhu. U sve pore društva ušle su nacionalsocijalističke organizacije, što je sve popraćeno glasnom propagandom o narodnoj zajednici uz slogan „jedan narod, jedna država, jedan vođa“. Stranke i organizacije koje su do tada postojale bili su isključene pomoću zakona, masovnim pritiskom ili je dogovorena dobrovoljna suradnja koja je opet vodila ukidanju ili preuređenju postojećih institucija. Osim što je preuzela djelovanje organizacija, nacizam je počeo provoditi i ideje svoje ideologije, koje što je „životni prostor na Istoku“ (*Lebensraum im Osten*), „krv i tlo“ (*Blut und Boden*) i vlast arijevske rase.⁵⁵

5.1. Sport u vrijeme nacizma

Nacistička filozofija smatra arijevsku rasu superiornom, a kao takva ona mora vladati svijetom, a time i dominirati u atletskim natjecanjima, jer je prirodno superiorna i dominantna u društvenom, fizičkom i mentalnom aspektu.⁵⁶ Ovime se vodila sportska politika. Prvo su 1933. godine zatvorene sve socijalističke i komunističke sportske organizacije,⁵⁷ a 1935.

⁵⁵ Dirlmeier, Ulf, Gestrich, Andreas, Herrmann, Ulrich, Hinrichs, Ernst, Kleßmann, Christoph, Reulecke, Jürgen, *Povijest Njemačke*, Barbat, Zagreb, 1999., str. 220.

⁵⁶ Više na url: <http://sites.duke.edu/wcwp/research-projects/football-and-politics-in-europe-1930s-1950s/hitler-and-nazi-philosophy/> (pristupio 8. rujna 2015.)

⁵⁷ Wynn, Alexander C., *The Goals of Government: Football as a Political Tool to Fascism and Nazism*, The Honors College, Wesleyan University, Middletown Connecticut, 2007., str. 50.

nacističkom sportskom pokretu bili su primoreni pridružiti se i svi katolički i protestantski sportski klubovi, a ukoliko se nisu pridružili bili su raspušteni. Za židovske klubove, kao i za Židove koji su bili članovi drugih njemačkih građanskih klubova to nije bio slučaj. Kada je nacizam došao na vlast u Njemačkoj je bilo 25 „Maccabi“ klubova⁵⁸ sa oko 8 tisuća članova, 90 „Shild“ klubova⁵⁹ sa 7 tisuća članova i nepoznati broj članova „Vintus“ kluba.⁶⁰ Navedenim klubovima i njihovim članovima zabranjeno je korištenje javnih sportskih igrališta, a pripadnici drugih rasa, Židovi, djelomično Židovi i Romi sistematski su bili izbačeni iz svih sportskih klubova, iako su u vrijeme Weimarske Republike osvajali odličja. Tako je Njemačka boksačka organizacija potjerala je amaterskog prvaka Ericha Seelinga, teniska Davis Cup reprezentacija Daniela Prenna, potjerana je i njemačka rekorderka u skoku u vis Gretel Bergmann, a posebnu priču čini Helena Mayer, sportska heroína Wiemarske republike koja je bila pobjednica Olimpijskih igara 1928., i petoplasirana na Olimpijskim igrama 1932., no usprkos postignutim rezultatima, iz razloga jer je djelomično bila židovske krvi, bila je izbačena iz svog mačevalačkog kluba Offenbach i iz olimpijske reprezentacije. No intervencijom Međunarodnog olimpijskog odbora, i zbog mogućnosti izbijanja bojkota Olimpijskih igara od dugih država, pozvana je da zastupa Njemačku, što ju je učinilo simbolom židovske integracije u njemačko društvo.⁶¹

Iako se u nacističkoj Njemačkoj provodila rasna i nacionalna diskriminacija, iako je u sve razine državnih, društvenih, kulturnih i sportskih organizacija bila umiješana Nationalsocijalistička radnička stranka⁶², to je nije spriječavalo da u razdoblju od 1934. do 1938. godine organizira nekoliko svjetskih i europskih natjecanja. Njemačka je u navedenom razdoblju bila domaćin Svjetskog prvenstva u biciklizmu na pisti i Svjetskog prvenstva u brdskom biciklizmu u Leipzigu, Europskog prvenstva u vodenim sportovima u Magdeburgu, Svjetskog prvenstva u šahu u nekoliko gradova Njemačke, Svjetskog kupa u hokeju na

⁵⁸ Maccabi World Union, u prijedru Maccabi Svjetska Unija osnovana je 1921. godine. To je krovna organizacija koja pokriva sve židovske sportske udruge. Koristi sport kao sredstvo da dovede Židove svih dobi bliže judaizmu i Izraelu pored raznih neformalnih obrazovnih aktivnosti na način koji podilazi politiku i sektaštva. Danas je rasprostranjena na pet kontinenata, u preko 60 zemalja, na 450 klubova, te broji 400.000 članova. Više na url: <http://www.maccabi.org/about> (pristupio 8. rujna 2015.)

⁵⁹ Shild je bila organizacija koja je prezentirala židovske veterane iz Prvog svjetskog rata (Sportbund des Reichsbundes jüdischer Frontsoldaten). Wynn, Alexander C., *The Goals of Government: Football as a Political Tool to Fascism and Nazism*, The Honors College, Wesleyan University, Middletown Connecticut, 2007., str. 356.

⁶⁰ Vintus je bila politički neutralna sportska organizacija (Verband jüdisch-neutraler Turn- und Sportvereine). Izvor: Wynn, Alexander C., *The Goals of Government: Football as a Political Tool to Fascism and Nazism*, The Honors College, Wesleyan University, Middletown Connecticut, 2007., str. 364

⁶¹ Wynn, Alexander C., *The Goals of Government: Football as a Political Tool to Fascism and Nazism*, The Honors College, Wesleyan University, Middletown Connecticut, 2007., str. 360

⁶² Dalje u tekstu korištena kratica NSDAP

koturaljkama u Stuttgartu, Europskog prvenstva u umjetničkom klizanju u Berlinu, Europskog prvenstva u Grand Prix na Nurburgringu, prvog Svjetskog prvenstva u rukometu, i u anksiranoj Austriji, Europskog atletskog prvenstva.⁶³ 1938. organiziran je posljednji veliki sportski događaj od strane *Nationalsozialistischer Reichsbund für Leibesübungen*, sportske organizacije Trećeg Reicha, *Deutsches Turn- und Sportfest* u gradu Breslau, današnjem poljskom gradu Wrocławu. Natjecanje se odvijala na stadionu originalnog naziva Herman Göring.⁶⁴ Najašnija natjecanja dogodila su se 1936. godine, bile su to Zimske Olimpijske Igre održane u Garmisch-Partenkirchenu i Olimpijske igre održane u Berlinu.

Olimpijske igre najveće su sportsko, a i istovremeno političko postignuće Nacističke Njemačke. Prema vani se prezentirala kao miroljubiva moderna država, čije stanovništvo bezuvjetno prihvaća njezino autoritarno vodstvo i jednostranačku strukturu.⁶⁵ Cilje Igara, onaj sportski bio je ispunjen, superiorni njemački sportaši arijevske rase, osvojili su najviše medalja. Drugi cilj, koji je bio bitniji njemačkom političkom vrhu, prikrivanje svojih stvarnih namjera, bio je također ispunjen, što potvrđuju stotine stranih novinara koji domaćinstvo i organizaciju opisuju kao najbolju do sada.

5.2. Nogomet pod utjecajem nacizma

Nakon Prvog svjetskog rata, u Njemačkoj, tada Weimarskoj Republici najpopularniji sport bila je gimnastika. Nogomet se smatrao engleskim sportom, i nije bio popularan među srednjim i visokim staležom, ali je zato bio popularan i igran od radničke klase. Njegova je popularnost 1920ih sve više rasla, 1925. godine nogometne je utakmice pratilo od 40 do 60 tisuća gledatelja, a iste je godine prva utakmica prenošena na Njemačkom nacionalnom radiju.⁶⁶ Zbog njegove sve veće popularnosti, nakon svog dolaska na vlast, NSDAP nije mogao dopustiti da nogomet ostane apolitički, jer su ta masovna okupljanja bila upravo to čemu su težili, propagiranju svoje ideologije.

⁶³ Više na url: https://en.wikipedia.org/wiki/Category:German_sport_by_year (pristupio 8. rujna 2015.)

⁶⁴ Haffner, Steffen, *150 Jahre Deutsche Turnfeste – eine wechselvolle Geschichte*. Više na url: <http://www.gymmedia.com/FORUM/openforum/10-06-150-Jahre-Turnfeste-Haffner.pdf> (pristupio 8. rujna 2015.)

⁶⁵ Dirlmeier, Ulf, Gestrich, Andreas, Herrmann, Ulrich, Hinrichs, Ernst, Kleßmann, Christoph, Reulecke, Jürgen, *Povijest Njemačke*, Barbat, Zagreb, 1999., str. 221.

⁶⁶ Wynn, Alexander C., *The Goals of Government: Football as a Political Tool to Fascism and Nazism*, The Honors College, Wesleyan University, Middletown Connecticut, 2007., str. 44.

5.2.1. *Deutscher Fussball Bund*

Nekoliko je razloga zašto je njemački nogomet bio neuspješan. Deutsches Turnen, nogomet je smatralo engleskim sportom koji ne služi vojnom treningu i nije simbol konzervativnog nacionalizma, kao što je to bila gimnastika. Osim DT-a, slabom razvoju nogometa pogodovala je FIFA, koje je izbacila Njemačku i nije dopustila igranje međunarodnih utakmica. Nadalje, *Deutscher Fussball Bund*⁶⁷ je 1924. zabranio njemačkim ekipama da igraju protiv profesionalnih nogometaša, što je i jedan od razloga zašto njemačka reprezentacija nije prisustvovala na prvom Svjetskom nogometnom prvenstvu. O problemu profesionalizma očitovala se i nacistička stranka, koja je smatrala da amaterizam predstavlja zdravo tijelo, a svako kršenje pravila amaterizma se kažnjavalo.

Nakon što je Hitler preuzeo vlast 1933., započeo je sa procesom ujedinjenja društvenog i političkog života – *Gleichschaltung*. Time su nogometni klubovi počeli odbacivati sve Židove i Marksiste, a DFB reorganizirao je nogomet pod jakim utjecajem NSDAP. NSDAP osnovao je German Football Association Cup 1935. i nogometaši su prozvani „političkim vojnicima Fuhrera“.⁶⁸

5.2.2. Propaganda

Nacizam je počeo koristiti sport kao propagandu svog režima, jednako kao što je to činio i fašizam. No, Nijemci su imali problem jer 1930ih njihova reprezentacija zbog loše igre nije bila dobar ambasador Hitlerovog režima, kao što je to bio slučaj u Italiji, no Hitler ga je svejedno koristio kako bi ispunio svoje političke ambicije.

Godine 1933. Joseph Goebbels posao je *Reichsminister für Volksaufklärung und Propaganda*, Ministar propagande. Upravo je on prepoznao sport kao aparat kojim se može služiti nacistička propaganda. Nacizam je koristio najmodernija sredstva masovne komunikacije i najmodernije tehnike masovnih okupljanja.⁶⁹ Jeftini radioprijamnici povećali su broj vlasnika s 4 milijuna na 16 milijuna između 1933. i 1941.⁷⁰

⁶⁷ Dalje u tekstu korištena kratica DFB

⁶⁸ Wynn, Alexander C., *The Goals of Government: Football as a Political Tool to Fascism and Nazism*, The Honors College, Wesleyan University, Middletown Connecticut, 2007., str. 52.

⁶⁹ Craveto, Enrico, *Povijest 16, Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914.-1936.)*, Europapress holding, Zagreb, 2008., str. 472.

⁷⁰ Burleigh, Michael, *Treći Reich – nova povijest*, Fraktura, Zaprešić, 2012., str. 267.

Faze propagande nacističkog režima možemo podijeliti u dva smjera, a one su vidljive i u nogometu. U prvom smjeru prevladavala je miroljubiva propaganda „prema van“, prema drugim europskim i svjetskim državama. U sportu je ona vidljiva kroz Olimpijske igre održane u Berlinu 1936., dok je u nogometu vidljiva u međunarodnim utakmicama Njemačke sa Engleskom i Francuskom, no o tome više daljnjem tekstu rada. Ova vrsta propagande koristila je održavanju statusa quo u diplomatskim odnosima, kao i za prikrivanje namjera za skori početak rata. I dok je prema vani trajala miroljubiva propaganda, unutar Reicha vladala je propaganda rata, antisemitistička i antisovjetska propaganda.

5.2.3. Diplomatske pobjede na nogometnim stadionima

Cilj međunarodnih odnosa između dva svjetska rata bilo je zadržati svjetski mir. Za potrebe održavanja mira nastalo je Društvo naroda koje su činili 44 države članice, pod koje su spadale potpisnice mirovnih ugovora i 13 neutralnih država. Osim održavanja mira Društvo je određivalo i sankcije u slučaju agresije, što u teoriji zvuči dobro, no u praksi nije došlo na vidjelo. Problem Društva je bila razlika u razmišljanju i načinu rješavanja problema. Jedan od glavnih problema bilo je pitanje Njemačke koji je razdvajalo Britance od Francuza. Potpisivanjem Rajnskog pakta 1925. godine, i ulaskom Njemačke u Društvo naroda 1926. godine malo je primirilo međudržavne odnose, no još uvijek su postojala različita mišljenja i zahtjevi. Jedan od takvih zahtjeva bilo je isticanje njemačke želje za izmjenama Versailleskog ugovora i Rajnskog pakta, što je najviše zabrinutosti prouzročilo kod Francuske. Godine 1931. u Parizu odigrana je nogometna utakmica između reprezentacija Francuske i Njemačke, a ona je predstavljena kao znak dobre volje između dviju nacija, a prema riječima francuza Louisa Rimeta, već prije spomenutog predsjednika FIFA-e, nogomet je ovdje odigrao mirotvornu ulogu.⁷¹ Od dolaska NSDAP na vlast, ovakve utakmice postale su oruđe za odražavanje mira i status-quo na diplomatskoj razini.

Smisao gore navedene mirotvorne utakmice, a s njom i san o razoružavanju nestao je 14. listopada 1933. godine, kada je Hitler napustio konferenciju o razoružanju. Iako je na konferenciji Hitler prihvatio britanski prijedlog da se njegova vojska sa 100 tisuća poveća na 200 tisuća, a da se Francuska smanji na isti broj, nije prihvatio francuski uvjet da se ukinu paravojne jedinice SS-a i SA-a i da se sve realizira postupno tako da sljedeće četiri godine ne

⁷¹ Wynn, Alexander C., *The Goals of Government: Football as a Political Tool to Fascism and Nazism*, The Honors College, Wesleyan University, Middletown Connecticut, 2007., str. 57.

dolazi do nikakvih promjena kako bi se dokazale njemačke pacifističke namjere. Hitleru je to bio dovoljan razlog da napusti konferenciju, a 19. listopada iste godine i Društvo naroda, a svoje 'pacifističke namjere' pokazao je preko nogometnih utakmica.

Nakon što je prihvatio britanski prijedlog 17. ožujka, uvjerio je Veliku Britaniju u svoje pacifičke sklonosti. U tijeku konferencije, 19. ožujka u Berlinu, igrana je prijateljska utakmica između Njemačke i Francuske. Prema njemačkim novinama *Vossische Zeitung – Berlin*, na utakmicu su prisustvovali francuski ambasador Francois Poncet⁷², u radu već navedeni Jules Rimet, berlinski gradonačelnik Heinrich Sahm, *Polizeipräsident* Magnus von Levatzow, *Standartenführer SS* Hans Sander, kao i razni predstavnici Ministarstva, *Reichswehr* i *Reichsmarine*.⁷³ Početkom ožujka, Goebbels je već preuzeo propagandno djelovanje, no nema nikakvih izvora koji bi mogli potvrditi da su Nijemci već na toj utakmici počeli sa prikrivanjem pravih namjera. Postavljanjem svojih uvjeta na britanski prijedlog, i prekid bilateralnih pregovora godinu dana kasnije upućuje na to, da iskorištavanje nogometa u prikrivačke svrhe nije uspjelo ili da nije postojalo.

Hitler je u ožujku 1935. iskoristio francusko prihvaćanje zakona o produljenju vojnog roka na dvije godine, kao i britansku „bijelu knjigu“ o povećanju naoružanja, i nagovijestio vraćanje obveznog vojnog roka i osnivanje njemačke zračne snage – *Luftwaffe*.⁷⁴ U lipnju iste godine sa Velikom Britanijom potpisao je mornarički ugovor, kojim mu je dopušteno gradnje flote 35 posto snage od ukupne britanske. Istovremeno tajno je promicao „Zakon o obrani Reicha“ prema kojem bi Wehrmacht kao nova njemačka vojska trebao imati 35 divizija.⁷⁵ Godinu 1935. Hitler je prema svemu navedenom iskoristio za naglo naoružavanje, pa je utakmica između Engleske i Njemačke, na kraju godine 4. prosinca iskorištena za održavanje dobrih diplomatskih odnosa i prikrivanje pravih namjera. Britanija je u toj utakmici imala istu namjeru. Britanski narod tražio je odgađanje utakmice, no *British Foreign Office*, Ministarstvo vanjskih poslova, smatralo je da bi odgađanje utakmice samo prouzročilo veći

⁷². Bio je francuski ambasador u Berlinu od 1931. do 1938., upravo u razdoblju gdje je svjedočio rastu nacizma i Hitlera, i kao takav obavještavao je Francusku o nacističkim planovima. Više na url: http://www.redcross.int/en/history/not_Poncet.asp (pristupio 8. rujna 2015.)

⁷³ *Vossische Zeitung*, više na url: http://zefys.staatsbibliothek-berlin.de/kalender/auswahl/date/1933-03-20/?no_cache=1. (pristupio 8. rujna 2015.)

⁷⁴ Craveto, Enrico, *Povijest 16. Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914.-1936.)*, Europapress holding, Zagreb, 2008., str.186.

⁷⁵ *Isto*, str. 187.

incident.⁷⁶ Britanski mediji hvalili su poštenu igru njemačke reprezentacije i dobro ponašanje njemačkih navijača, što je predstavljalo još jedan ispunjeni cilj Njemačke.⁷⁷

Godine 1936. Hitler je iskoristio francusko-sovjetski dogovor, smatrajući ga kršenjem Locarnskog sporazuma, što je za njega značilo da on više nije važeći. 7. ožujka najavio je ulazak Wehrmachta u demilitariziranu zonu oko Rajne, dok je istodobno Francuskoj i Belgiji ponudio ugovore o nenapadanju, a Britaniji zaključivanje zračnog pakta. Francuska nije reagirala na ulazak Wehrmachta, a razlog možemo potražiti u tome što nije htjela intervenirati bez britanske pomoći, koja je ionako nastojala nagovoriti Francusku da ne napada, jer je još uvijek smatrala da dogovori s Hitlerom mogu biti vjerodostojni. Uz to, moguće je da je još uvijek bila očarana gospodskim ponašanjem njemačkih igrača i navijača na utakmici u Londonu odigranoj tri mjeseca ranije.

Nakon uspješnog 'procesa naoružavanja', Hitler se okrenuo teritorijalnoj ekspanziji, stvaranju *Lebensrauma*. U ožujku 1938. proveo je *Anschluss*, pripojenje Austrije. Dva mjeseca nakon aneksije Austrije, Engleska nogometna reprezentacija gostovala je u Berlinu. Na utakmici je bilo prisutno 110 tisuća gledatelja, među kojima i visoko rangirani nacistički dužnosnici Goebbels, Göring, Hess i Ribbentrop.⁷⁸ Njemačka je izgubila, međutim visoki dužnosnici to nisu smatrali bitnim – važiniji im je bio efekt propagande. Bilo im je važno prikazati britanskoj javnosti da Njemačka nije agresor kakvim se predstavlja. Iako je u Britaniji ponovo predložena odgoda utakmice, to se nije dogodilo. Naprotiv, dolazak engleske reprezentacije u Berlin smatrao se priznavanjem nacističkog režima. Tome u prilog govori i nacistički pozdrav engleskih igrača za vrijeme himne Nacističke Njemačke, potez koji je naredilo britansko Ministarstvo vanjskih poslova.⁷⁹ Korištenje nacističkog pozdrava smatra se simbolom politike popuštanja koja je bila provođena spram Njemačke, pa ne čudi pristanak i potpisivanje Münchenskog sporazuma samo par mjeseci poslije, kojim je Njemačkoj dopušteno pripojenje i okupacija Sudeta.⁸⁰

⁷⁶ Wynn, Alexander C., *The Goals of Government: Football as a Political Tool to Fascism and Nazism*, The Honors College, Wesleyan University, Middletown Connecticut, 2007., str. 57.

⁷⁷ Videozapis: *Fascism and Football*, BBC TV 1998., url: <https://www.youtube.com/watch?v=oS0yeCONIaM> (pristupio 25. kolovoza 2015.)

⁷⁸ Wynn, Alexander C., nav.dj., str. 73.

⁷⁹ Videozapis: *Fascism and Football*, BBC TV 1998., url: <https://www.youtube.com/watch?v=oS0yeCONIaM> (pristupio 25. kolovoza 2015.)

⁸⁰ Craveto, Enrico, *Povijest 17. Predvečerje rata i Drugi svjetski rat (1936.-1945.)*, Europapress holding, Zagreb, 2008., str.195

5.2.4. Sportski porazi arijevaca

Na Olimpijskim igrama u Berlinu, afroamerički natjecatelj Jesse Owens osvojio je zlatnu medalju u utrci na 100 metara. U različitim izvorima taj događaj predstavlja pobjedu dobra nad zlim, no ono što je predstavljalo u tadašnje vrijeme bilo je snažan udarac moćnoj arijevske rasi. Kako bi se ublažila ta 'sramota', Hitler je bio pozvan na unaprijed nagovještenu sportsku pobjedu, na nogometni susret između Njemačke i slabe Norveške. U nekim je izvorima navedeno da Hitler nije prisustvovao utakmici, dok drugi pišu kako mu je to bila prva i zadnja utakmica na kojoj je ikada bio, te da je utakmicu posjetio zajedno sa Josephom Goebbelsom, Hermannom Göringom i Rudolfom Hesseom. Navodno je već prije zadnjeg sučevog zvižduka napustio stadion jer je Njemačka gubila od Norveške sa nula naprema dva.

Nakon ispadanja njemačke reprezentacije već nakon prve utakmice, među Nijemcima se rodila nada da će jedna druga država sa njemačkog govornog područja ublažiti poraz Njemačke. Bila je to Austrija, koja je zajedno uz Italiju slovila za favorita u osvajanju nogometnog dijela Olimpijskih igara.

Kao što je bilo kontroverza na Svjetskom prvenstvu u Italiji, tako ga je bilo i na Igrama, i to upravo sa gore spomenutom državom Austrijom. Nakon neodlučenog rezultata u regularnom dijelu utakmice između Perua i Austrije, u produžecima je Peru poveo sa četiri naprema dva. Kontroverza se dogodila u 119. minuti utakmice, kada su navijači utrčali na teren i utakmica je prekinuta. Austrijanci tvrde da su na teren utrčali peruanski navijači, dok iz Perua tvrde kako je to bila sabotaža domaćeg njemačkog režima iz razloga jer je njihova ekipa imala afroameričkih igrača. Peru se nakon toga povukao s Igrama, a iz solidarnosti sa njima povukla se i Kolumbija. Austrija je nastavila natjecanje, završila u finalu u kojem je izgubila od Italije.⁸¹ Kroz rad smo vidjeli da Njemačka nije imala uspjeha sa svojom nogometnom reprezentacijom, pa možemo zaključiti kako NSDAP nebi intervenirala ni na ovoj utakmici, a ukoliko bi već intervenirala na nekoj utakmici, bilo bi to na utakmici Njemačke i Norveške gdje je prisutan bio nacistički vrh sa *Führerom*.

⁸¹ Više na url: <http://www.theguardian.com/sport/blog/2011/nov/24/forgotten-story-football-1936-olympics> (pristupio 7. rujna 2015.)

5.2.5. Anschluss – politički uspjeh, sportski neuspjeh

Kako bi se proslavio *Anschluss*, organizirana je prijateljska nogometna utakmica između Njemačke i Austrije. Utakmica je poznata pod nazivom „Alliance game“,⁸² a održana je nakon nepunih mjesec dana od pripojenja Austrije Njemačkoj. Ovdje je ponovo vidljiva dosad upješno odrađena nacistička politika iskorištavanja nogometa, jer kako drugačije pridobiti austrijsku javnost na svoju stranu, nego preko nogometa, u kojem je Austrija nizala odlične rezultate sa svojim *Wundertimom*. Stadion ukrašen nacističkim simbolom, svastikom i laskavom propagandom u medijima u korist Austrije – *Nacionalni tim pobijeđen odličnom igrom; Austrijskih Jedanaest za Svjetsko prvenstvo*⁸³ - bili su samo dio pokušaja u prihvatanju nacističkog režima od strane Austrijanaca.

Utakmica je bila samo uvod u promjene koje su zahvatile Austriju. Kao i u Njemačkoj, NSDAP je reorganizirao austrijski nogomet postavljajući nacističke dužnosnike u sve organizacije kako bi provodili ideologiju nacizma. Na sportskom nivou osnovana je organizacija slična njemačkom *Deutsches Turnen*, koja je ubrzo počela provoditi antisemitizam, potjeravši velik broj igrača, trenera i djelatnika sportskih klubova židovske vjeroispovijesti. Već krajem travnja 1938. u austrijskom nogometu nije djelovao ni jedan Židov.⁸⁴

Osim reorganizacije austrijske nogometne lige, Nijemci su iskoristili reprezentaciju Austrije uzevši im veliki broj igrača kako bi nastupali za Njemačku u međunarodnim utamicama. Politička, ali i sportska ideja ovog događaja bila je da nova jaka Njemačka reprezentacija predstavlja ujedinjeni austrijski i njemački narod već na Svjetskom prvenstvu u Francuskoj.⁸⁵ No ono čemu se nisu nadali je odbijanje najveće zvijezda austrijskog nogometa, Matthiasa Sindelara.

U prijateljskoj 'savezničkoj utakmici' Sindelar je postao simbol otpora nacizmu. Razlog tome je odbijanje igranja za mješanu austrijsko-njemačku ekipu, ne prihvatanje nacističke ideologije, negodovanje protiv aneksije Austrije, protivljenje provođenju antisemitizma u njegovom klubu Austrija Beč, ali i simbolična gesta na gore navedenoj

⁸² Wynn, Alexander C., *The Goals of Government: Football as a Political Tool to Fascism and Nazism*, The Honors College, Wesleyan University, Middletown Connecticut, 2007., str. 67.

⁸³ Isto, str. 70.

⁸⁴ Isto, str. 70.

⁸⁵ Videozapis: *Fascism and Football*, BBC TV 1998., url: <https://www.youtube.com/watch?v=oS0yeCONIaM> (pristupio 25. kolovoza 2015.)

utakmici gdje je nakon postignutog pogotka plesao ispred nacističkih dužnosnika.⁸⁶ No, ni to nije spriječilo NSDAP da promovira jedinstvo dviju država koristeći Sindelarovu sliku sa natpisom „*Mi nogometaši do srca zahvaljujemo Führeru i glasamo 'Da!'*“, naravno namijenjeno podržavanju aneksije.⁸⁷ Nekoliko mjeseci nakon utakmice Sindelar je pronađen mrtav u svojem stanu. Sumnju u ubojstvo od nacista otvorio je pronađeni dokument Gestapa u kojem su on i njegova obitelj označeni kao pro-židovi i socijaldemokrati.⁸⁸

5.2.6. *Death Match*

Godine 1941. akcijom Barbarosa, napadom na SSSR, Nijemci su okupirali Kijev. Nakon počinjenih ekzekucija i deportacija, nacisti su pokušali normalizirati stanje u Kijevu, oslanjajući se na svoju uspješnu 'nogometnu politiku'. Godinu dana nakon okupacije, 6. kolovoza 1942. godine organizirana je nogometna utakmica između ukrajinskih prisilnih radnika pekare, ekipe *FC Start*, i jedinice njemačke *Luftwaffe – Flahelf*. Ono što organizatori utakmice nisu znali je da su igrači Starta bili profesionalci koji su nekoliko godina prije izbijanja rata igrajući za Dynamo Kijev osvojili Sovjetsko nogometno prvenstvo. Utakmica se igrala na stadionu *Zenit*, a završila je pobjedom Starta, što je predstavljalo udarac njemačkoj arijevske rasi, te je odmah dogovoren revanš, samo tri dana kasnije. Ova je pobjeda odjeknula tada u sovjetskom narodu, a kao takva je prezentirala otpor, što je privuklo još više ljudi na revanš. Dolasku ljudi doprinjeli su i plakati i letci, dijeljeni po Kijevu. 9. kolovoza odigrana je druga utakmica. Prije utakmice, čovjek odjeven u SS uniformu ušao je u svlačionicu Starta, predstavljajući se kao sudac utakmice. Zapovijedio im je da prije utakmice pozdrave protivnike nacističkim pozdravom. Start je odlučio ne pridržati se zadanih naredbi, već je na nacistički *Heil Hitler* odgovorio sa *FazcultHura!*, sovjetskim sportskim pozdravom. Start je pokazao svoju nadmoć, pa su na poluvremenu opet bili upućeni u posljedice svoje pobjede. Pobjeda ih je učinila herojima, no samo nekoliko dana poslije, svi igrači Starta bili su uhapšeni od Gestapa, a nekoliko dana poslije su i poginuli. Neki streljani jer su proglašeni špijunima, neki u logorima. Kako je Njemačka koristila nogomet za propagiranje svoje

⁸⁶ Videozapis: *Fascism and Football*, BBC TV 1998., url: <https://www.youtube.com/watch?v=oS0yeCONIaM> (pristupio 25. kolovoza 2015.)

⁸⁷ Wynn, Alexander C., *The Goals of Government: Football as a Political Tool to Fascism and Nazism*, The Honors College, Wesleyan University, Middletown Connecticut, 2007., str. 71.

⁸⁸ Više na url: <http://sites.duke.edu/wcwp/research-projects/football-and-politics-in-europe-1930s-1950s/hitler-and-nazi-philosophy/> pristupio 8. rujna 2015.)

ideologije, tako je i Sovjetski savez iskoristio ishod ove utakmice kao simbol otpora nacističkom režimu.⁸⁹

⁸⁹ Video zapis: *Die Sieben Geheimnisse des deutschen Fussballs*, ZDF-History 2013., više na url: <https://www.youtube.com/watch?v=7VerrjtUFG> (pristupio 6. rujna 2015.)

6. Usporedba fašističke i nacističke nogometne politike

Do sad smo pisali o temeljnim karakteristikama nacizma i fašizma, te o korištenju nogometa u propagandne svrhe ovih totalitarističkih režima.. Ovdje ćemo usporediti sličnosti i razlike oba režima.

Mussolinijeva 'talijanizacija' nogometa, njegovo uključenje fašizma u organizaciju nogometa, dovele su do razvoja jake nacionalne nogometne lige i uspješne nogometne reprezentacije, koje su služile kao simbol socijalnog, ekonomskog i potički uspješnog fašizma među talijanskim društvom. Iako je prvotni cilj fašizma kroz nogomet bilo uspostavljanje dobrih međunarodnih odnosa, nogomet je u većoj mjeri iskorišten kako bi se demonstrirala nadmoć fašističkog režima i države. S druge strane, Hitler i nacistička stranka na početku odbacuju nogomet zbog njegove povezanosti sa Židovima i strancima, no zbog njegove popularnosti kod većine njemačkog stanovništva, nogomet je postao nacističan. Koristili su nogomet u političke svrhe, za uspostavu status-quo diplomatskih odnosa, i za prikrivanje svojih ratnih namjera. U oba režima, svrha nogometa bila je politička, jedina je razlika što ga je nacizam u većoj mjeri koristio u vanjskoj politici, a fašizam unutar Italije.

Fašisti su koristili nogomet kako bi stvorili masovne spektakle kojima bi promovirali i povećali fašističke vrijednosti, ali je njihov fokus bio usmjeren unutar države. Nacisti su nogomet iskoristili kako bi Njemačku predstavili kao civilizirano, miroljubivo i razvijeno društvo, ali na međunarodnoj razini.

Dok su fašisti pokušali stvoriti jaku talijansku nogometnu ligu, u nacizmu to nije bio slučaj. Kada uzmemo u obzir loše rezultate njemačke nogometne reprezentacije, čišćenje nogometa od Židova, koji su do njihovog dolaska na vlast brojili veliki broj nogometnih djelatnika, zaključujemo da dobar rezultat kao i uspješno nogometno nacionalno prvenstvo nije bilo prioritet, već se težilo zdravoj sportskoj naciji očišćenoj od nearijevaca. Fašisti u svojim počecima nisu davali pažnju rasi ili religiji nogometaša jer su mislili da bi to pogoršalo odnose između sjevera i juga, koju su ionako bili loši, čime bi ugrozili svoj cilj, priznavanje narodnog identiteta cijele Italije. Do promjene u takvoj politici dolazi 1936. godine i nastanka Osovine Rim-Berlin, kada su zbog ugođavanja Hitleru počeli provoditi rasni zakoni koju su zahvatili i nogomet.

Problem profesionalizma ukratko smo spomenuli u odlomku o njemačkom nogometnim savezu. Nacisti su profesionalizam smatrali produktom Židova, koji bi štetio moralu arijeuskog čovjeka.⁹⁰ Profesionalizmu nije mjesto u sportu, već amaterizmu, jer svaki arijevac se bavi sportom koji njegovo tijelo čini zdravim. Problem profesionalizma postojao je i u Italiji. Uzrok problema bila je talijanska podijeljenost na sjever i jug. Kako je Mussolini htio ujedinjenu Italiju, smatrao je da bi profesionalizam smanjio *campanilismo*,⁹¹ jer bi profesionalni igrači tvorili jaku nogometnu reprezentaciju koja bi ujedinila narod. Fašistička politike je ovdje pogriješila, bogatiji sjever mogao je priuštiti bolje igrače, na sjeveru Italije niknulo je više sportskih stadiona, a i u ukupnom broju ekipa vidljiva je razlika, gdje je većinu činila grupa sa sjevera Italije. Uvođenjem profesionalizma u nogomet, samo je povećana razlika i podijeljenosti između ruralnog juga i industrijskog sjevera.

Među režimima je postojala razlika u korištenju nogometa u promoviranju nacije. U fašizmu je nogomet trebao koristiti pripremi Talijana za rat i stvaranju *Nuovo Italiano*, novog talijanskog čovjeka koji će predstavljati i voditi Italiju. Već smo spomenuli da je u Njemačkoj nogomet bio usko povezan za židovima, zbog čega nije odmah bio korišten, već tek kada je shvaćen kao sredstvo nacističke propagande i održavanja diplomatskih odnosa. U Njemačkoj nije postojao arijeuski 'novi čovjek', već su nacisti htjeli stvoriti *Volksgemeinschaft*,⁹² rasno društvo, a nogometni primjer tog pokušaja je 'saveznička utakmica' odigrana između Austrije i Njemačke nakon aneksije.

Jedna od karakteristika oba režima bila je teritorijalna ekspanzija, stvaranje imperija. Zbog stanja na međunarodnoj nivou u međuratnom razdoblju, krizi koja je zahvatila Europu i pridržavanja političkog status-quo stvorenog sporazumom u Versaillesu, ideja o stvaranju imperiju stavljena je u oba režima u drugi plan. Mussolini je stoga iskoristio nogometnu politiku kako bi ujedinio Italiju na temelju fašističke ideologije propagiravši je na stadionima, pred masovnom publikom, a tek kada ujedini Italiju i stvori jedan nacionalni identitet prihvaćen od svih Talijana, i sjevernih i južnih, proveo bi politiku teritorijale ekspanzije. Nacizam je u kratkom roku dobio podršku narodu, te se odmah mogao baviti vanjskom politikom. Cilj nacizma bio je ponovno naoružanje kako bi mogao započeti sa svojim osvajanjem *Lebensrauma*, no zbog potpisanog versailleskog ugovora to nije bilo moguće. Politička uloga nogometa vidljiva je u organiziranju prijateljskih nogometnih utakmica, kako

⁹⁰ Wynn, Alexander C., *The Goals of Government: Football as a Political Tool to Fascism and Nazism*, The Honors College, Wesleyan University, Middletown Connecticut, 2007., str. 84.

⁹¹ Isto, str. 84.

⁹² Isto, str. 87.

bi prikazao da nema nikakve ekspanzionističke namjere, iako je istovremeno njemačko naoružanje raslo. Potpisivanjem diplomatskih sporazuma o naoružanju, te paralelnim odigravanjima prijateljskih utakmica sa namjerom predstavljanje Njemačke kao civiliziranog naroda bez imperijalističkih potreba, omogućilo je Hitleru stvaranje vojske kojom je započeo Drugi svjetski rat.

7. SSSR i komunizam

Početak komunističkog pokreta, a s time i komunističkog sustava vlasti dogodio se zajedno sa izbijanjem ruske revolucije 1917. godine.⁹³ Revolucijom je srušena carska vlast i proglašena je demokratska republika. Nakon revolucije Lenjin se vratio u Rusiju, s ciljem da boljševici preuzmu vlast. Boljševici su iskoristili slabost tadašnje državne vlasti koja je bila prouzročena Prvim svjetskom ratom i Februarskom revolucijom, te su krenuli u postizanje premoći u sovjetim radničkih i vojničkih deputata, a istovremeno su radili na pripremama oružanog državnog udara.⁹⁴ Osim vlade, jedini protivnik boljševizmu smatrao se vojni vrh, koji je težio obnovi carske vlasti. Nakon što je vojska pokušala napraviti državni udar u rujnu 1917. godine, boljševici su stali na stranu vlade kako bi ponovno dobili mogućnost legalnog djelovanja, koju su izgubili nakon prvog pokušaja državnog udara u srpnju 1917. godine. Listopadskom revolucijom 1917. godine,⁹⁵ bez većeg otpora demokratske vlade kojoj je na čelu bio Aleksander Kerenski, u Petrogradu se pod vodstvom Lenjina formiralo vijeće narodnih komesara ili boljševička vlada. Vlada je sebi uspjela podrediti cijeli teritorij Rusije. Boljševička vlast nazvana je komunističkom u ožujku 1918. godine,⁹⁶ a kao takva, Komunistička Rusija imala je dva glavna protivnika, sve društvene i političke snage koje nisu prihvaćale njezinu vlast i nacionalne pokrete koji su htjeli steći samostalnost u odnosu na Rusiju. Godine 1922. došlo je do formalnog ujedinjenja republika na prostoru bivšeg ruskog carstva u kojima su na vlasti bili komunisti, čime je nastao Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika.

Na čelu SSSR-a nalazila se Svesavezna komunistička partija boljševika, čije je vodstvo imao Središnji odbor ili Centralniji komitet, zajedno s Političkim odborom ili Politbiroom kao svojim izvršnim tijelom. Partijska i državna vlast, jednako kao i u fašizmu i nacizmu, ulazila je i djelovala u različitim društvenim područjima, a jednako tako veliku ulogu snosio je i sam vođa, u ovom slučaju Staljin. Počeo je provoditi osobnu diktaturu, isključujući iz stranke sve političke protivnike, od kojih je neke slao u sibirске

⁹³ Ruska revolucija dogodila se u ožujku ili premo ruskom kalendaru u velječi, te je poznatija i kao Februarska revolucija.

⁹⁴ Holzer, Jerzy, *Komunizam u Europi*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 15.

⁹⁵ Listopadska ili oktobarska revolucija dogodila se 7. studenog, a premo ruskom kalendaru 25. listopada, zbog čega nosi naziv Listopadska ili oktobarska revolucija.

⁹⁶ Holzer, Jerzy, nav. dj. str. 17.

Državne radne logore, GULAGE, a neki su bili ubijeni od tajne komunističke policije, NKVD.⁹⁷

7.1. Sport u vrijeme SSSR-a

Na početku stvaranja Sovjetskog saveza natjecateljski sport smatran je kapitalističkim, stoga je od sovjeta bio odbačen, a sudjelovanje na međunarodnim sportskim natjecanjima kao što su Olimpijske igre bila su odbijena. Takvo je razmišljanje trajalo sve do 1930ih godina, kada su se sportska međunarodna natjecanja počela shvaćati kao moguće propagandno oruđe SSSR-a, njegove dominacije svijetu, kao i dokazivanje sovjetskih sportaša. No ipak, zbog tadašnjeg političkog stanja na europskoj sceni, nacizma u Njemačkoj u kojoj su održane Olimpijske igre 1936. godine, a nakon toga Drugog svjetskog rata, SSSR nije sudjelovao na velikom sportskom međunarodnom natjecanju sve do 1952. godine i Olimpijskih igara održanih u Helsinkiju.

Do tada, 1920ih godina, sport je bio pod organizacijom *Red Sport International*,⁹⁸ koja ga je koristila za širenje revolucionarnih ideja, posebice kolektivizma. U to vrijeme nije bilo potrebe da se uspjeh sovjetskog sporta mjeri sa onima sa Zapada. 1930ih godina takvo se razmišljanje počinje mijenjati, uvode se prve natjecateljske sportske lige prema zapadnom sistemu. Uz to, sovjetski režim, iskoristio je sport kao sredstvo dovođenja velikog broja stranih radnika, ali i za prikazivanje sovjetske snage stranim vladama.⁹⁹

Nakon završetka Drugog svjetskog rata Sovjetski savez imao je za cilj dostići i prestiži industrijsku snagu kapitalističkih zemalja, a osim nje i sportsku snagu. Da bi to postigli, promijenjen je cijeli dotadašnji sportski sistem, nastali su profesionalni altetičari i klubovi, sve u cilju dobivanja prednosti sovjetskog sistema nad kapitalističkim. Od sovjetskog prvog pojavljivanja na međunarodnom natjecanju (1952. godine, Olimpijske igre u Helsinkiju), SSSR je dominirao zimskim i ljetnim Olimpijskim igrama, te jednim neolimpijskim sportom, šahom. Dominacija na Olimpijskim igrama, donijela im je organizaciju samih Igara 1980. godine u Moskvi. SSSR je bila prva komunistička zemlja koja je organizirala Igre. „Moskovske igre“ su poznate po bojkotu zapadnih zemalja. Zbog bojkotiranja Igara, SSSR je

⁹⁷ Dukovski, Darko, *Usud Europe – Pandorina kutija Europska*, C.A.S.H. d.o.o., Pula, 1999., str. 93.

⁹⁸ Više na url: <http://blogs.bu.edu/guidedhistory/russia-and-its-empires/guy-mcfall/> (pristupio 16.9.2015.)

⁹⁹ Keys, Barbara, *Soviet Sport and Transnational Mass Culture in the 1930s*, str. 413-434, izvor: *Journal of Contemporary History*, Vol. 38, No. 3, Sports and Politics, 2003., str. 421.

isto zemljama potpisnicama Varšavskog pakta, naredio bojkotiranje Olimpijskih igara 1984. godine održanih u Los Angelesu.¹⁰⁰

Nakon 1980. godine dolazi do promjena u SSSR-u koje su dotakle i sport. Narod SSSR-a shvatio je sport služio samo komunističkom režimu, ne i narodu. Klubovi su bili financirani od državnih organa, atletičari su bili plaćeni za svoje uspjehe, što je narod SSSR-a, pred kojim se nalazio državni ekonomski bankrot, smatrao prijevarom. Iz tog je razloga u postkomunističkoj Rusiji došlo do prekida financiranja sportskih klubova, te su oni postali privatni ili samo rekreacijski.¹⁰¹

U vrijeme SSSR-a organizirana je i *Spartakiada*, masovno sportsko natjecanje. U SSSR-u se prva *Spartakiada* organizirala 1923. godine u Petrogradu na kojoj su sudjelovale ekipe Crvene Armije i Organizacija mladih fizičke kulture Spartak. Prvo ovakvo međunarodno natjecanje održano je u Moskvi 1928. godine, na kojem je nastupilo 17 zemalja izvan SSSR-a. *Spartakiada* se smatrala zamjenom za Olimpijske igre, na kojima SSSR nije nastupao sve do 1952. godine.¹⁰² Osim *Spartakiade*, Sovjetski savez je imao i prvi praznik posvećen sportu i fizičkoj kulturi – *Fizički kulturni dan*.¹⁰³

7.2. Nogomet u vrijeme SSSR-a

Povijest sovjetskog nogometa prije Drugog svjetskog rata može biti podijeljena na dvije faze; prije 1936., i nakon te godine kada je organizirana sovjetska liga.¹⁰⁴ U razdoblju od revolucije do organiziranja lige, radnička klasa iz većih gradova počela je sa igranjem i praćenjem nogometa u velikom broju. Nakon Listopadske revolucije, mnoge klubove preuzeli su članovi proleterijata, a nakon Građanskog rata klubovi su počeli biti sponzorirani od državnih organa. Četiri najjača sovjetska kluba bila su *Lokomotiv*, klub od Ministarstva željeznice, *Torpedo*, klub državnog proizvođača automobila ZIL-a,¹⁰⁵ *CDKA* klub Crvene Armije, i *Dinamo*, klub sovjetske tajne policije NKVD.¹⁰⁶ Godine 1934. nastao je *Spartak*, klub koji nije bio pod upravom nijednog državnog organa, zbog čega je postao klub naroda.

¹⁰⁰ Riordan, James, *Totalitarianism and sport in Russia*, University of Surrey, Guildford, England, 2012., str. 56.

¹⁰¹ *Isto*, str. 58.

¹⁰² Edelman, Robert, *Serious fun – a history of spectator sport in the U.S.S.R.*, Oxford University Press, New York, 1993., str 53.

¹⁰³ *Isto*, str. 54.

¹⁰⁴ *Isto*, str. 43.

¹⁰⁵ Više na url: <http://www.amo-zil.ru/> (pristupio 17.09.2015.)

¹⁰⁶ *Communism and Football*, BBC TV, url: <https://www.youtube.com/watch?v=7A-hEhPXoNw> (pristupio 17.09.2015.)

Do 1936. godine igrala su se „gradska prvenstva“ zbog velikog broja klubova, a na utakmicama je znalo prisutvovati 5 do 10 tisuća ljudi, većinom radničke klase. Godine 1936. organizirana je sovjetska nogometna liga u kojoj su organizirani klubovi, predstavljajući razna sportska društva, međusobno igrali po dogovorenim rasporedu.

7.2.1. *Dinamo vs. Spartak* – iskorištavanje tajne policije

Sredinom 1930ih, dva najbolja sovjetska kluba bili su NKVD-ov *Dinamo* i „narodni“ *Spartak*. Njihovo je rivalstvo predstavljalo otpor državnoj kontroli. Nema dvojbe da su *Spartakovi* navijači bili opozicijski nastrojeni, a jedino mjesto gdje su mogli svoje stavove prikazati bio je nogometni stadion.¹⁰⁷ Godine 1939. Lavrenti Beria preuzeo je vodstvo Ministarstva unutarnjih poslova, koje je sponzoriralo *Dinamo*. Beria je htio da ekipe *Dinama*¹⁰⁸ budu dominantne u sovjetskoj ligi, no pri tomu mu je smetala ekipa *Spartaka*. *Spartak* je u to vrijeme imao veću popularnost od i *Dinama* zahvaljujući pobjedi protiv strane ekipe *Basques* čime je obranio čast sovjetskih klubova. Takav ishod nije odgovarao Beriji i drugim visokim policijskim dužnosnicima. Beria je iste godine htio uhititi braću Starostin¹⁰⁹, no Molotov nije htio potpisati nalog za uhićenje, a kao razlog se navodi da je kćer Molotova bila prijateljica sa Starostinovom kćeri.¹¹⁰ Beria na tome nije stao te je optužio *Spartak* da vodi profesionalnu sportsku organizaciju duž buržoaskih linija, neispravnim rukovođenjem sredstava.¹¹¹ Uhićenje Starostina dogodilo se 1942. godine, dobivanje pristanka drugog dužnosnika Centralnog komiteta Georgi Malenkova. Kao razlog uhićenja navedeno je planiranje atentata protiv sovjetskog vodstva 1937. godine, i propagiranje buržoaskog sporta.¹¹² Starostin je kaznu odrađivao u radničkom kampu, iz kojega ga je 1948. godine oslobodio Staljinov sin Vasilli, kako bi Starostin bio trener nogometne ekipe VVS, ekipe Ratnog zrakoplovstva SSSR-a. Ipak, Beria je imao još uvijek prevelik utjecaj kod Staljina, te je Starostin ponovno vraćen radnički kamp.¹¹³

¹⁰⁷ *Communism and Football*, BBC TV, url: <https://www.youtube.com/watch?v=7A-hEhPXoNw> (pristupio 17.09.2015.)

¹⁰⁸ U sovjetskog ligi su osim *Dinama* iz Moskve nastupali i *Dinamo* iz Kijeva i *Dinamo* Tbilisi, koji je bio najdraža ekipa Lavrentija Berije.

¹⁰⁹ Riordan, Jim, *The Strange Story of Nikolai Starostin, Football and Lavrenti Beria*, Europa-Asia Studies, Vol. 46, No. 4, Soviet and East European History, Glasgow, 1994., str.681-690, str. 683.

¹¹⁰ Edelman, Robert, *Serious fun – a history of spectator sport in the U.S.S.R.*, Oxford University Press, New York, 1993., str 78.

¹¹¹ *Isto*, str. 97.

¹¹² *Isto*, str. 97.

¹¹³ *Isto*, str. 98.

Gore navedena situacija samo je jedan od primjera djelovanja Staljinove policijske države, u čije su vrijeme političke čistke dale neograničenu vlast birokraciji, kada se svaka slobodna misao kažnjavala, i kada je svatko, vidljivo prema navedenom primjeru, pijavljivao svakoga bez pravovaljanog razloga.

7.2.2. Nogomet u SSSR-u tijekom i nakon Drugog svjetskog rata

Tijekom 1942. godine u blokiranom Lenjingradu, sa tisućama izgladnjelih, organizirana je nogometna utakmica na kojoj je prisustvovalo 8 tisuća gledatelja. Takve utakmice predstavljale su nadu ljudima. Iste je godine u Moskvi organizirano gradsko prvenstvo, a već ranije u radu spomenuli smo *Death Match*, „utakmicu smrti“ koju su odigrali njemačke zračne snage *Luftwaffe* i prisilni radnici u Kijevu. Nogometne utakmice predstavljale su nadu ali i odmaknule ljude da razmišljaju o svakodnevnom teroru koji se događao oko njih. Kada je 1943. godine došlo do prevrata u ratu, sportski život se polako vraćao u normalu. U Moskvi se održalo gradsko prvenstvo na kojem je bilo 20 tisuća gledatelja. Ono što se promijenilo je dominacija i popularnost *Dinamo* i *Spartaka*, koju je sad preuzeo *CDKA*. Razlog rastu njegove popularnosti bio je približavanje kraja Drugog svjetskog rata u kojem je ruska vojska pobijedila, a kako smo već napomenuli, *CDKA* bio je klub Crvene Armije.¹¹⁴

Nakon rata, *Dinamo* je pozvan na turneju po Britaniji na koju se odazvao, što je predstavljalo prevrat u politici SSSR-a. Dinamova turneja, te dobri rezultati bila je dobra propaganda za sovjetski nogomet, ali je prikazala i politički međunarodni potencijal vladajuće stranke. Od tada su sovjetski sportaši predstavljali društvo iz kojeg su došli, a djelovali su i kao simboli „mira i prijateljstva“. Prije rata sport nije imao takvu ulogu, a ona je trajala sve do ranih godina Hladnog rata.¹¹⁵

Tijekom Hladnog rata, nogomet i ostali međunarodni sportovi postali su oruđe kojim se promovirala superiornost komunizma nad kapitalizmom. Osim prikazivanja superiornosti nad kapitalizmom, ona se događala i između različitih vrsta komunizma. Primjer je relacija SSSR i Jugoslavija. Godine 1948. sovjetski savjetnici pokušali su se umiješati u politički život Jugoslavije, koja je ograničila slobodu djelovanja savjetnika. Iz to razloga sazvana je

¹¹⁴ Edelman, Robert, *Serious fun – a history of spectator sport in the U.S.S.R.*, Oxford University Press, New York, 1993., str 97.

¹¹⁵ *Isto*, str. 104.

sjednica Informbiroa u Bukureštu, na kojoj su jugoslavenski komunisti jednoglasno osuđeni. Njihovi su odnosi bili sve oštriji, a Jugoslavija je preživjela prekid odnosa sa SSSR-om, jer se postupno približila zapadnim zemljama.¹¹⁶ Na Olimpijskim igrama 1952., u nogometnom dijelu natjecanja, sastali su se SSSR i Jugoslavija, te je Staljin očekivao pobjedu zbog političke situacije između navedenih država. No Jugoslavija je pobijedila što je izazvalo bijes kod Staljina, koji je dao ukinuti momčad *CDKA*, jer su njezini igrači činili većinu u reprezentaciji SSSR-a. Od tada *CDKA* više ne postoji, te se kasnije reformira kao današnji *CSKA*.¹¹⁷

7.3. Komunističke države u Europi nakon Drugog svjetskog rata (Istočni blok)

Već potkraj rata Crvena Armija zauzela je Rumunjsku, Bugarsku, Mađarsku i Čehoslovačku, te su svugdje stvarane vlade kontrolirane od strane komunista. Jedino u Jugoslaviji su komunisti preuzeli vlast vlastitim snagama, dok su i u Albaniji uz pomoć Jugoslavije pobijedili komunisti. Osvrnuti ćemo se još na Poljsku i Njemačku Demokratsku Republiku¹¹⁸ koje su sa gore navedenima činile Istočni blok.

Gotovo u svakoj državi gdje je došla Crvena Armija započele su komunističke promjene, koje su vidljive u pet faza. U prvoj je bio obračun sa fašistima, u sovjetskog okupacijskoj zoni Njemačke represije su vođene protiv odgovornih nacističkih političara, dok se u drugim zemljama obračunavalo s kolaborantima. U Poljskoj je represija bila usmjerena protiv nekomunističkog pokreta otpora, dok su u Jugoslaviji kao kolaboranti tretirani Nijemci, Talijani, hrvatski ustaše, te četnici sudionici srpskog nacionalističkog i monarhističkog pokreta otpora. Druga faza bila je stvaranje različitih fronti i blokova kako bi se dobila prevaga nad nekomunističkim partnerima, tako je u Jugoslaviji antifašistički pokret pretvoren u Narodnu frontu Jugoslavije, u Albaniji je osnovana Demokratska fronta, u Bugarskoj Domovinska fronta. Treća faza podrazumijevala je uništenje stranaka koje nisu pristupale fronti ili nisu priznavale dominaciju komunizma, tako je u Bugarskoj nakon dobivenih izbora ukinuta opozicija a njezin vođa Nikola Petkov osuđen je na smrt, u Rumunjskoj su ukinute oporbene stranke a njihovi vođe su uhićeni, u Mađarskoj je premijer Ferenc Nagy optužen sa sudjelovanje u protusovjetskoj uroti, a nakon izborne pobjede Bloka ljevice ukinute su

¹¹⁶ Holzer, Jerzy, *Komunizam u Europi*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 76.

¹¹⁷ Edelman, Robert, *Serious fun – a history of spectator sport in the U.S.S.R.*, Oxford University Press, New York, 1993., str 106.

¹¹⁸ Dalje u tekstu DDR.

oporbene stranke. Četvrta je faza podrazumijevala eliminiranje političara socijalista i socijaldemokrata koji su bili neskloni komunistima. Peta je faza bila stvaranje grupe obavještajnog karaktera u strankama koje su bile članice fronti ili blokova i socijalističkih stranaka kako bi se omogućilo preuzimanje stranačkog vodstva.¹¹⁹ Nakon uspostave komunističke vlasti u navedenim državama, Staljin je u rujnu 1947. godine sazvao konferenciju komunističkih partija, na kojoj su sudjelovale i partije iz Francuske i Italije. Cilj konferencije bio je osnovati Informativni biro, koji bi Staljin koristio za nametanje svoje volje komunističkim vodstvima. Staljin je tražio da komunističke partije Istočne Europe zamjene razne koalicijske vlade komunističkim diktaturama. Navedene države smatrale su se vanjskim imperijalnim područjima, a službeno su imenovane „narodnim demokracijama“, koje su bile podložne SSSR-u.¹²⁰

7.3.1. Sport u zemljama Istočnog bloka

Uglavnom su međunarodna sportska natjecanja Sovjetskog saveza bila održana sa zemljama Istočnog bloka, u kojima je sport bio kontroliran od političkog sistema. Sportski susreti korišteni su za jačanje „bratskih“ odnosa i prijateljstva, i kako bi se razvio patriotizam i internacionalizam među narodima komunističkih zemalja.¹²¹ Zemlje Istočnog bloka učile su i preuzimale sovjetski model organizacije i vođenje tjelesnih programa. Postojali su različiti sportski susreti socijalističkih zemalja kao što su „Utrka mira“ kroz Istočnu Europu, „Znamensky“ memorijalno atletske natjecanje u Moskvi, „Socijalističke ruralne igre“, „Tjedan ma Baltičkom moru“, sportski susreti vojnih sportskih klubova. Osnovan je i „Sportski komitet prijateljskih vojski“ 1958. godine, tri godine nakon potpisivanja Varšavskog pakta. U svakoj zemlji sagrađeni su specijalni sportski centri, koji su omogućili da sportaši iz različitih komunističkih zemalja zajedno treniraju kako bi se pripremili za međunarodna natjecanja. Kroz ovakav angažman vidljivo je koliko je bio bitan sportski uspjeh, koji je automatski propagirao prednosti komunizma i demonstrirao superiornost režima.¹²²

¹¹⁹ Holzer, Jerzy, *Komunizam u Europi*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 61-73

¹²⁰ Service, Robert, *Povijest suvremene Rusije – od Carizma do 21. stoljeća*, Sandorf, Zagreb, 2014., str. 312.

¹²¹ Riordan, James, *Soviet Sport and Soviet Foreign Policy*, University of Bradford, 1974., *Soviet Studies*, Vol.26. No. 3., str. 322-343, str. 337

¹²² Isto, str. 340.

7.3.2. Nogomet u zemljama Istočnog bloka

Nakon ulaska zemalja Istočnog bloka pod utjecaj SSSR-a, vođe lokalnih totalitarnih režima kopirale su sovjetski način djelovanje u svakom dijelu društva, pa tako i u sportu. U nogometu je to podrazumijevalo promjene imena klubova, nastanak novih klubova osnovanih od državnih organa, gospodarskih grana, ukidanje klubova čija je tradicija bila povezana sa protivnicima komunizma.

Nakon što su komunisti stigli na vlast u Rumunjskoj, počeli su sa uklanjanjem kapitalističkih ostavština iz nogometa. Tako je klub iz Bukurešta „Carmen“, čiji je glavni sponzor bila najveća tvornica obuće u Rumunjskoj, 1947. godine bio izbačen iz lige, a kasnije i ugašen. Jednako kao i u Sovjetskom savezu, nastali su klubovi prema državnim organima. Današnja *Steaua* nastala je od „Vojne sportske organizacije“, dok je Ministarstvo unutarnjih poslova osnovalo svoj klub *Dinamo*.¹²³

Nova organizacija koje je u Bugarskoj vodila sport postavila je u klubove politički pouzdane članove i raspustila klubove koji su bili povezani sa fašističkim djelovanjima. Neki klubovi morali su promijeniti svoje nazive, kao što je na primjer klub željezničarskih radnika *ZHSK* promijenio naziv u *Lokomotiv*, prema sovjetskom primjeru. Osnovani su i klubovi od državnih organa, Ministarstvo unutarnjih poslova osnovala je klub *Spartak*, Bugarsko ratno zrakoplovstvo osnovalo je klub *VVS*, a vojnički klub nosio je naziv *CSKA*. Bugarska nogometna prvenstva služila su propagiranju novog režima pod utjecajem Sovjeta, pa je nacionalni kup nazvan Kup sovjetske vojske.¹²⁴

U Čehoslovačkoj od 1948. godine i dolaska na vlast komunista, tradicionalna imena klubova bila su promijenjena, *Slavia Prag* postale je *Dynamo*, *AFK Bohemians* – *Spartak Stalingrad*. U vremenu komunističke vlasti od 1948. do 1989. godine, nogomet je ostao najpopularnijim sportom.¹²⁵

U Poljskoj su se uvodila nova pravila prema sovjetskom primjeru. Organizacija za tjelesnu kulturu i sport donesla je akt kojim su se pojavili novi kluba osnovani prema društvenim skupinama i industrijskim sektorima. Nastali su vojni, policijski, klubovi željezne

¹²³ Borisov, Theodor, *Football in Romania, Yugoslavia and Bulgaria during Stalinism (1944-1953)*, Faculty of History, Sofia, str. 114.

¹²⁴ *Isto*, str. 124.

¹²⁵ Smolik, Josef, *Football fan culture in the Czech Republic*, Faculty of Social Studies, Masaryk University, Brno, str. 2.

i metalne industrije, željeznički i rudarski klubovi. Stari klubovi morali su se odreći svojih tradicija, počevši od promjene svojih imena. Najuspješniji nogometni klub bio je CWKS, Centralni vojni sportski klub, danas poznatiji kao *Legia Warsaw*.¹²⁶

Godine 1948. nakon preuzimanje vlasti komunista, cijela mađarska sportska organizacija bila je reorganizirana prema novim ideološkim potrebama. Sa reorganizacijom sportske organizacije došlo je i do promjena u nogometnim klubovima koji su prema sovjetskom primjeru pripali određenom ministarstvu, gospodarskoj grani ili regionalnoj jedinici. Već 1949. godine svi veći nogometni klubovi imali su za predsjednike visoke političke ličnosti, primjer je *Ferencvaros*, čiji je predsjednik bio Ferenc Münnich, šef policije u Budimpešti. U vrijeme komunističke vlasti u Mađarskoj je nastala „zlatna generacija“, nogometna reprezentacija koja je 1952. godine osvojila Olimpijske igre. Njezini uspjesi iskorišteni su za propagandu komunističkog režima, dok se s druge strane, njezin neuspjeh sa Svjetskog prvenstva 1954. godine u Bernu, kada su u finalu izgubili od Zapadne Njemačke,¹²⁷ smatra razlogom prve antikomunističke demonstracije u Budimpešti.¹²⁸

U poslijeratnoj Njemačkoj ukinuta je većina sportskih klubova zbog sveje povezanosti sa nacističkim režimom. Osnovali su se novi klubovi, a neki koji su bili ukinuti tijekom razdoblja nacizma su bili ponovno uspostavljeni. Kao i u drugim novonastalim komunističkim zemljama, i u DDR-u su klubovi mijenjali ime, identitet pa i lokaciju. Primjer za promjenu imena i lokacije je *Dyanamo Dreseden*, klub Ministarstva za državnu sigurnost (Ministerium für Staatssicherheit) ili poznatijih „Stasi“, koji je premješten u Berlin i postao *Berliner FC Dynamo*. Ostali klubovi nastali prema državnim organima jesu vojni klub *ASK Vorwärts Berlin*, radnički klubovi iz industrijskih područja *Chemie Leipzig*, *Turbine Erfurt*, *Trakrot Gross-Lindau*.¹²⁹

Utjecaj komunista na nogomet u Jugoslavije se nije razlikovao od drugih. *FK Crvena Zvezda* osnovana je 1945. godine na inicijativu članova Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Srbije,¹³⁰ a neki izvori nastanak kluba povezuju i sa Upravom državne sigurnosti, poznatije *UDBA*. Iste je godine osnovan *Partizan*, vojni klub kojeg je osnovala grupa vojnih

¹²⁶ Lenartowitz, Michal, Karwacki, Adam, *An overview of social conflicts in the history of Polish club football*, European Journal for Sport and Society, str. 97-107, Academy of Physical Education, Warsaw, 2005., str. 103.

¹²⁷ Navedeno finale i pobjeda Zapadne Njemačke poznato je pod nazivom „Čudo iz Berna“.

¹²⁸ Hadas, Miklos, *Football and social identity: The case of Hungary in the twentieth century*, University of Economics, Department of Sociology, Budapest, 2000., The Sports Historian No. 20 (2), str. 43-66, str.51-53.

¹²⁹ <http://inbedwithmaradona.com/journal/2011/11/8/the-story-of-football-in-east-germany.html> (pristupio 18.09.2015.)

¹³⁰ <http://www.crvenazvezdafk.com/sr/istorija.html> (pristupio 18.09.2015.)

lica iz Jugoslavenske Narodne Armije, a ideja za osnivanje vojnog kluba potekla je od vođe komunističke partije Josipa Broza Tita. U DDR-u smo vidjeli primjer selidbe kluba, a isto je pokušao i Tito sa selidbom *Hajduka* iz Splita u Beograd. Ono što razlikuje Jugoslaviju od drugih komunističkih zemalja je što je bila Federativna Republika, pa su nogometne klubovi predstavljali Federaciju iz koje potječu. Jugoslavija je bila jedina reprezentacija iz Istočne Europe koja je nastupila na Svjetskom prvenstvu 1950. godine u Brazilu.

Bliska suradnja između Jugoslavije i Albanije između 1944. i 1948. godine imala je utjecaja i na nogomet. Godine 1946. jugoslavenska delegacija sportskih stručnjaka stigla je u Tiranu kako bi pripremala albanske sportaše za nadolazeće Balkanske igre. Rezultat njihova djelovanja vidljiv je u nogometu gdje je albanska reprezentacija osvojila Balkanske igre.¹³¹

¹³¹ Borisov, Theodor, *Football in Romania, Yugoslavia and Bulgaria during Stalinism (1944-1953)*, Faculty of History, Sofia, str. 121.

Zaključak

Cilj ovog rada bio je prikazati kako je nogomet korišten kroz političku povijest talijanskog fašizma, njemačkog nacizma i sovjetskog komunizma. Koristiti sport u prikazu provođenja fašističke, nacističke i komunističke ideologije nije uobičajen na našim prostorima, čemu u prilog ide i manjak relevantne literature. No, mišljenja smo da se ovim radom mogu pobliže objasniti totalitarni režimi, na način da se njihove karakteristike prepoznaju kroz djelovanja u nogometu.

Režimi su za cilj imali korištenje nogometa kao političkog oruđa. Nogomet nije imao krucijalnu ulogu kada su u pitanju rješavanja diplomatskih odnosa, već simboličnu. Italija je prva počela koristiti nogomet. U tome je imala dva cilja, predstaviti Italiju pod fašističkim režimom van svojih granica, a unutar države ujediniti Talijane pod jednim talijanskim identitetom uz prihvaćanje fašizma na političkoj vlasti. Osvajanjem Svjetskog prvenstva 1934. i 1938., kao i olimpijskog zlata 1936. zasigurno je promoviralo Italiju pod fašističkim režimom, no problem je što ta osvajanja i nogometni susreti nisu poslužili u međunarodnoj politici u svrhu rješavanja nekih bitnih diplomatskih odnosa i postavljanja Italije na višu političku poziciju. Dakle, možemo zaključiti da osim promoviranja fašističkog režima i Italije na međunarodnoj razini kao dobrostojeće, kulturne i civilizirane nacije, nogomet nije pogodio i u diplomaciji. Drugi cilj, onaj domaće prirode, bio je ispunjen djelomično, ili bolje rečene u određenim vremenskim terminima. U određene vremenske termine smatramo godine 1934., 1936., i 1938., zlatne godine talijanskog nogometa, kada je cijela Italija bila ujedinjena u slavljenju uspjeha njihove nogometne reprezentacije. Zajedničko slavlje možemo okarakterizirati ujedinjenjem naroda i konačnim priznavanjem jednog talijanskog identiteta. Jeli u tom trenutku, priznavanje identiteta fašistički ili čisto sportski, nogometni uspjeh? Kroz rad je vidljiv jak utjecaj fašizma na nogomet. Reorganizirao je talijanski nogomet, osnovao je i još danas postojeću Seria A, nacionalnu talijansku ligu, profesionalizirao je nogomet što je omogućilo razvoj talijanskih igrača koji su činili temelj reprezentacije koja je osvojila Olimpijske igre i Svjetska prvenstva, sudjelovao je u financiranju i gradnji nogometnih stadiona, proveo je „oriundi“, na kraju i organizirao nogometno prvenstvo. Zbog svega nabrojenog možemo zaključiti da je priznavanje identiteta zajednički uspjeh režima i nogometa. Nogomet je kratko ujedinio Italiju, no razlike i podijeljenost ruralnog juga i indrustijskog sjevera i dalje su postojale.

Nacizam je nogomet isključivo koristio u međudržavnim diplomatskim odnosima. Iako je i on ušao u organizaciju *DFB*, njegov utjecaj na nogomet nije toliko vidljiv koliko je to u talijanskom primjeru. Tomu može biti razlog što nije imao potrebu, kao u slučaju Italije, da pridobije priznavanje nacističkog režima od naroda jer ga je imao već pri dolasku na vlast. Jačina njemačke nogometne lige i njemačke reprezentacije nije bila bitna u razdoblju nacizma, bile su bitne samo međudržavne nogometne utakmice, u diplomatskom, a ne sportskom ili rezultatskom smislu. Smisao međunarodnih utakmica bilo je održati status-quo diplomatskih odnosa i prikriivanje nacističkih ekspanzionističkih ciljeva, dok se istovremeno provodilo naoružavanje Njemačke. Posebno se u tome istući dvije utakmice, obje između Njemačke i Engleske. Godine 1935. Hitler je nagovijestio vraćanje obveznog vojnog roka i osnivanje *Lufwaffe*, potpisao je sa Britanijom mornarički ugovor i promicao „Zakon o obrani Reicha“, sve u cilju većeg naoružanja. Kod nekih država bi ovo naoružanje moglo izazvati sumnju u nacističke ciljeve, no Hitler i Goebbels su da maknu takvu sumnju iskoristili prijateljsku nogometnu utakmicu u prosincu 1935. godine. Njemačka reprezentacija je gostovala u Londonu, i ispunila svoj političko-nogometni cilj. Britanski mediji predstavili su ih kao pristojan gospodski narod, te je tako barem malo skinuta sumnju u neke veće nacističke ciljeve. Druga utakmica odigrana je u Berlinu u svibnju 1938. godine, samo dva mjeseca nakon *Anschlusa*, a za cilj je imala otkloniti pretpostavku o Njemačkoj, koja je u Europi smatrana agresorom. Par mjeseci poslije utakmice, potpisan je Münchenski sporazum kojim je Njemačkoj dopušteno pripojenje Sudeta. Jesu li ove utakmice stvarno obavile svoju simboličnu ulogu i uspjele u naumu da prikriju prave njemačke ciljeve i zadobiju povjerenje drugih država teško je potvrditi. Kako bi se takav zaključak mogao donijeti trebalo bi proučiti i druge prijateljske utakmice koje je Njemačka odigrala od dolaska na vlast nacizma pa do početka Drugog svjetskog rata, kojih je prema podacima Njemačkog nogometnog saveza bilo više od 40. Naravno da su ključne utakmice bile s državom kao što je Engleska, koja ima veći politički utjecaj u Europi, no od 1933. godine do 1938. odigrane su i četiri utakmice sa Francuskom koja je najviše sumnjala u vjerodostojnost Njemačke, a o tim utakmicama ne postoje podaci u literaturama. Možda je nacistička propaganda koristila svaku utakmicu kako bi stekla povjerenje. Kada usporedimo potpisivanje različitih diplomatskih sporazuma sa odigravanjem prijateljskih utakmica možemo steći dojam da je to tako i bilo, no to može biti i slučajnost. Primjer pronalazimo u utakmicama sa Poljskom. 3. prosinca 1933. godine odigrana je prijateljska utakmica. Mjesec dana nakon utakmice, u siječnju 1934. godine, potpisan je sporazum o nenapadanju između tih država. 18. studenog 1938. odigrana je još jedna prijateljska utakmica, a u siječnju 1939. godine Hitler izjavljuje da je Poljska potrebna

Njemačkoj u borbi protiv SSSR-a, a poznato je što se dogodilo nekoliko mjeseci kasnije. Možda su ovako bliski vremenski temini odigravanja utakmica i diplomatskih sporazuma slučajnost, no odabir tih termina dogovara *DFB*, koji je bio pod utjecajem nacističke stranke. Za iznošenje takvih zaključaka potrebno je provesti puno istraživanja, a za sada možemo zaključiti kako je nacizam nogomet, barem u navedene dvije utakmice protiv Engleske iskoristio za predstavljane Njemačke kao kulturne i civilizirane države.

Ciljevi Sovjetskog saveza u korištenju nogometa više su bili povezani sa fašističkim nego nacističkim. Dok je nacizam nogomet koristio u međunarodnim diplomatskim odnosima (htjela je i Italija, ali nije bila uspješna), komunizam i fašizam su u nogometu vidjeli mogućnost za stvaranje kolektivnosti naroda, za ujedinjenje ruralnog i industrijskog dijela. Iako se u samom početku komunizam htio odreći nogometa jer ga je smatrao kapitalističkim proizvodom, ubrzo je uvidio kako je nogomet popularan i kako oko sebe prikuplja mase ljudi, posebice radničke klase. Od trenutka te spoznaje, komunistička vlast, svojim karakterističnim ulaskom u sve društvene organizacije, ušla je i u nogomet. Za razliku od nacizma i fašizma, komunistička vlast, njezini organi, preuzimali su ili osnivali svoje nogometne klubove, s ciljem da ne ostane nijedan privatan ili ne državni klub. Sve do kraja Drugog svjetskog rata sovjetski klubovi nisu igrali protiv stranih klubova zbog politike SSSR-a, no i dalje su se vršila velika ulaganja u sport, pa i nogomet, sa željom stvaranja talentiranih sportaša. Nakon Drugog svjetskog rata, nogomet i ostali kolektivni sportovi postaju propagandno oruđe komunizma u nastalom Hladnom ratu. Njihov je cilj bio prikazati dominantnost, predstaviti režim iz kojeg su potekli, a svaka pobjeda sovjetskog kluba ili reprezentacije nad zapadnim zemljama, predstavljala je pobjedu komunizma nad kapitalizmom. Sovjetski sustav sportske organizacije prenesen je i na zemlje Istočnog bloka, koje su preuzimanjem vlasti, preuzele i nogometne organizacije, u kojima su prema sovjetskom primjeru osnovani klubovi pod raznim državnim organima i industrijskim djelatnostima, a u međunarodnim natjecanju predstavljali su komunistički režim.

Da sumiramo, sva tri režima su na svoj način iskoristili nogomet. Njemački nacizam za međudržavne diplomatske odnose, talijanski fašizam u svrhe unutrašnje politike i propagiranje režima, komunizam za razvoj sportaša, uspostave kolektivnosti i isto tako propagiranje režima. Razlika je što nacizam nije davao pažnju jačini reprezentacije, nacionalne lige i razvoju nogometa, dok je fašizam zaslužan za razvoj reprezentacije i lige, jednako kao i komunizam. Prema gore napisanom možemo donijeti zaključak da je nacizam imao više koristi od nogometa, nego nogomet od nacizma. Fašizam je postavio temelje

talijanskog nogometa, no u svom razdoblju djelovanja uspio se djelomično njime okoristiti. Nogomet je najviše doprinio propagandi komunističkog režima, što možemo prikazati zajedničkim rezultatima Sovjetskog saveza, Jugoslavije i zemalja Istočnog bloka.

LITERATURA I IZVORI

1. Burleigh, Michael, *Treći Reich – nova povijest*, Fraktura, Zaprešić, 2012.
2. Bodin, Dominique, Robene, Luc, Heas, Stephane, *Sport i nasilje u Europi*, Knjiga trgovina d.o.o., Zagreb, 2007.
3. Borisov, Theodor, *Football in Romania, Yugoslavia and Bulgaria during Stalinism (1944-1953)*, Faculty of History, Sofia, str. 111-127, izvor: <http://revistahiperboreea.ro/wp-content/uploads/2015/03/Teodor-BORISOV-FOOTBALL-IN-ROMANIA-YUGOSLAVIA-AND-BULGARIA-DURING-STALINISM-1944-1953.pdf>
4. Braun, Jutta, *Football and political freedom: the historical experience of divided Germany*, Liberales Institut, Potsdam, 2008.
5. Craveto, Enrico, *Povijest 16, Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914.-1936.)*, Europapress holding, Zagreb, 2008.
6. Craveto, Enrico, *Povijest 17, Predvečerja rata i Drugi svjetski rat (1936-1945.)*, Europapress holding, Zagreb, 2008.
7. Dirlmeier, Ulf, Gestrich, Andreas, Herrmann, Ulrich, Hinrichs, Ernst, Kleßmann, Christoph, Reulecke, Jürgen, *Povijest Njemačke*, Barbat, Zagreb, 1999.
8. Dukovski, Darko, *Usud Europe – Pandorina kutija Europska*, C.A.S.H. d.o.o., Pula, 1999.
9. Edelman, Robert, *Serious fun – a history of spectator sport in the U.S.S.R.*, Oxford University Press, New York, 1993.
10. Farel, Nicholas, *Mussolini – novi život*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008.
11. Foer, Franklin, *Kako nogomet objašnjava svijet: neobična teorija globalizacije*, Celeber, Zagreb, 2006.
12. Foot, John, *Calcio – a history of italian football*, Harper Perennial, London, New York, Toronto, Sydney, 2006.
13. Gifford, Clive, *Nogometna enciklopedija*, Profil International, Zagreb, 2006.
14. Goldblatt, David, *The ball is round – a global history of football*, Riverhead books, New York, 2006.

15. Hadas, Miklos, *Football and social identity: The case of Hungary in the twentieth century*, University of Economics, Department of Sociology, Budapest, The Sports Historian No. 20 (2), str. 43-66, 2000.
16. Holzer, Jerzy, *Komunizam u Europi*, Srednja Europa, Zagreb, 2002.
17. Keys, Barbara, *Soviet Sport and Transnational Mass Culture in the 1930s*, str. 413-434, izvor: Journal of Contemporary History, Vol.38, No.3, Sports and Politics, 2003.
18. Kuljić, Tudor, *Fašizam*, Nolit, Beograd, 1987.
19. Lenartowicz, Michal, Karwacki, Adam, *An overview of social conflicts in the history of Polish club football*, European Journal for Sport and Society, str. 97-107, Academy of Physical Education, Warsaw, 2005.
20. Mack Smith, Denis, *Mussolinijevo Rimsko Carstvo*, Globus, Zagreb, 1980.
21. O. Paxton, Robert, *Anatomija fašizma*, TIMpress, Zagreb, 2012.
22. Proccaci, Giuliano, *Povijest Talijana*, Barbat, Zagreb, 1996.
23. Riordan, James, *Totalitarianism and sport in Russia*, University of Surrey, Guildford, England, 2012., str. 54-59, izvor: http://www.irsv.org/index.php?option=com_content&view=article&id=138%3Atotalitarianism-and-sport-in-russia&catid=64%3Anumero-6-sport-et-totalitarisme&lang=fr
24. Riordan, Jim, *The Strange Story of Nikolai Starostin, Football and Lavrenti Beria*, Europa-Asia Studies, Vol. 46, No. 4, Soviet and East European History, Glasgow, str.681-690, 1994.
25. Riordan, James, *Soviet Sport and Soviet Foreign Policy*, University of Bradford, Soviet Studies, Vol.26. No. 3., str. 322-343, 1974.
26. Service, Robert, *Povijest suvremene Rusije – od Carizma do 21. stoljeća*, Sandorf, Zagreb, 2014.,
27. Silone, Ignazio, *Fašizam*, Duriex, Zagreb, 2006.
28. Škarica, Matej, *Propaganda kroz europsku povijest*, Synopsis, Zagreb – Sarajevo, 2012.
29. Smolik, Josef, *Football fan culture in the Czech Republic*, Faculty of Social Studies, Masaryk University, Brno, 2006.
30. Vrcan, Srđan, *Nogomet. Politika. Nasilje.*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2003.
31. Wynn, Alexander C., *The Goals of Government: Football as a Political Tool to Fascism and Nazism*, The Honors College, Wesleyan University, Middletown Connecticut, 2007.

Internetski izvori:

1. <http://www.fifa.com/about-fifa/who-we-are/the-game/global-growth.html> (pristupio 26. kolovoza 2015.)
2. <http://www.dfb.de/historie/> (pristupio 26. kolovoza 2015.)
3. <http://www.figc.it/en/12/2051/Storia.shtml> (pristupio 26. kolovoza 2015.)
4. <http://worldcupballs.info/world-cup-balls/1934-italy/1934-world-cup-ball-federale-102.html> (pristupio 26. kolovoza 2015.)
5. http://www.fifa.com/mm/document/fifafacts/bcoffsurv/emaga_9384_10704.pdf (pristupio 27. kolovoza 2015.)
6. <http://sites.duke.edu/wcwp/research-projects/football-and-politics-in-europe-1930s-1950s/> (pristupio 27. kolovoza 2015.)
7. <http://www.overtimeonline.co.uk/?p=1330> (pristupio 3. rujna 2015.)
8. <http://sites.duke.edu/wcwp/research-projects/football-and-politics-in-europe-1930s-1950s/mussolinis-football/the-1934-world-cup/> (pristupio 3. rujna 2015.)
9. <http://www.topendsports.com/events/worldcupsoccer/world-cup.htm> (pristupio 4. rujna 2015.)
10. <http://livornodailyphoto.blogspot.hr/2009/06/ardenza-stadium.html> (pristupio 6. rujna 2015.)
11. <https://curiositasufirenze.wordpress.com/2013/05/25/giovanni-berta-martire-fascista/> (pristupio 6. rujna 2015.)
12. http://www.wikiwand.com/it/Stadio_Tommaso_Fattori (pristupio 6. rujna 2015.)
13. <http://www.stadiumguide.com/luigiferraris/> (pristupio 6. rujna 2015.)
14. <http://www.riccardocassero.it/napolistory.htm> (pristupio 6. rujna 2015.)
15. http://www.sansiro.net/?page_id=1693&lang=en (pristupio 6. rujna 2015.)
16. <http://www.theguardian.com/sport/blog/2011/nov/24/forgotten-story-football-1936-olympics> (pristupio 7. rujna 2015.)
17. <http://sites.duke.edu/wcwp/research-projects/football-and-politics-in-europe-1930s-1950s/hitler-and-nazi-philosophy/> (pristupio 8. rujna 2015.)
18. <http://www.maccabi.org/about> (pristupio 8. rujna 2015.)
19. https://en.wikipedia.org/wiki/Category:German_sport_by_year (pristupio 8. rujna 2015.)
20. <http://www.gymmedia.com/FORUM/openforum/10-06-150-Jahre-Turnfeste-Haffner.pdf> (pristupio 8. rujna 2015.)

21. http://www.redcross.int/en/history/not_Poncet.asp (pristupio 8. rujna 2015.)
22. *Vossische Zeitung*, više na url: http://zefys.staatsbibliothek-berlin.de/kalender/auswahl/date/1933-03-20/?no_cache=1. (pristupio 8. rujna 2015.)
23. <http://www.theguardian.com/world/2012/mar/30/black-power-salute-1968-olympics> (pristupio 9. rujna 2015.)
24. <http://history1900s.about.com/od/famouscrimesscandals/p/munichmassacre.htm> (pristupio 9. rujna 2015.)
25. <http://www.britannica.com/event/Moscow-1980-Olympic-Games> (pristupio 9. rujna 2015.)
26. <http://www.britannica.com/event/Los-Angeles-1984-Olympic-Games> (pristupio 9. rujna 2015.)
27. <http://sports.yahoo.com/news/argentinas-1978-world-cup-win-052800565--sow.html> (pristupio 8. rujna. 2015.)
28. <http://blogs.bu.edu/guidedhistory/russia-and-its-empires/guy-mcfall/> (pristupio 16.9.2015.)
29. <http://blogs.bu.edu/guidedhistory/russia-and-its-empires/guy-mcfall/> (pristupio 17.9.2015.)
30. <http://blogs.bu.edu/guidedhistory/russia-and-its-empires/tyler-benson/> (pristupio 17.9.2015.)
31. <http://www.amo-zil.ru/> (pristupio 17.09.2015.)
32. <http://inbedwithmaradona.com/journal/2011/11/8/the-story-of-football-in-east-germany.html> (pristupio 18.09.2015.)
33. <http://www.crvenazvezdafk.com/sr/istorija.html> (pristupio 18.09.2015.)

Videozapis:

1. *Fascism and Football*, BBC TV 1998., url: <https://www.youtube.com/watch?v=oS0yeCONIaM> (pristupio 25. kolovoza 2015.)
2. *Die Sieben Geheimnisse des deutschen Fussballs*, ZDF-History 2013., više na url: <https://www.youtube.com/watch?v=7VerrjtUFG> (pristupio 6. rujna 2015.)
3. *Communism and Football*, BBC TV, url: <https://www.youtube.com/watch?v=7A-hEhPXoNw> (1. dio) i <https://www.youtube.com/watch?v=tSGZMDIgHng> (2.dio) (pristupio 17.09.2015.)

